

AALBORG UNIVERSITET
KØBENHAVN

Aalborg Universitet København
Statens Byggeforskningsinstitut
A. C. Meyers Vænge 15
2450 København SV
Danmark

Studiesekretær: Silpa Stella Rondón Pinto
Telefon: 9940 2285
master@sbi.aau.dk

Studenterrapport

Uddannelse: Master i Universel Design og Tilgængelighed
Semester: Masterprojekt
Titel på masterprojekt: + ÷ tilgængelighed i de almene boligselskaber
Projektperiode:

Vejleder: Anne Kathrine Frandsen

Studerende: Gilles Marie Paul Charrier

[Underskrift]

[Indsæt navn]

[Underskrift]

[Indsæt navn]

Antal normalsider: 43

Afleveringsdato: 07.01.2016

AALBORG UNIVERSITET
KØBENHAVN

+ ÷ tilgængelighed i de almene boligselskaber

Masterprojekt
Gilles M. P. Charrier
07.01.2016

0. Indholdsfortegnelse

0.	Indholdsfortegnelse	3
1.	Resumé	4
2.	Introduktion	6
2.1	Problemfelt	7
2.2	Problemformulering	8
3.	Baggrund	9
3.1	Almene boligselskaber, historik	9
3.2	Almene boligselskabers traditioner	11
3.3	Almene boliger, økonomi og politik	13
3.4	Almene boliger, universel design og tilgængelighed	15
4.	Opgavens opbygning, empiri og metode	19
5.	Teori	22
5.1	Fællesskab, en søgen efter tryghed i en usikker verden Zygmunt Baumann - 2001	22
5.2	Universell utforming, verdigrunnlag, kunnskap og praksis Inger Marie Lid - 2013	26
6.	KAB, en case	30
7.	Analyse	33
8.	Diskussion	40
9.	Konklusion	44
10.	Litteraturliste	47

Bilag

Bilag 1: Interview med Sune Skovgaard Nielsen, Landsbyggefonden

Bilag 2: Interview med Michael Nielsen Elgaard, byggechef hos KAB

Bilag 3: Interview med Mette Thiberg, byggechef hos 3B

Bilag 4: Interview med Klaus Lind Bentsen formand AKB Rødovre og
Søren Lillevang, driftschef og ejendomsleder AKB Rødovre

Bilag 5: Debatindlæg af Tue Byskov Bøtkjær, formand for Det Centrale Handicapråd

1. Résumé

Au Danemark le but principal des sociétés d'habitations à loyer modéré est d'améliorer le standard des habitations, de construire pour tous et de faire en sorte que des gens ordinaires aient le moyen de payer le loyer de leur logement tout en ayant un revenu normal. Ces sociétés sont des piliers du model du "bien-être danois" et de la responsabilité sociale. Les habitants de ces logements sont impliqués dans le procédé de participation démocratique que leur assure leur appartenance à leur société d'habitation. Les valeurs et objectifs de ses sociétés sont en général basés sur la sécurité et le bien-être, le développement durable, une administration professionnelle au service de leurs clients de toutes sortes et de tous âges.

Mais il est paradoxal que la politique pour les handicapés et l'accessibilité en général ne soit pas plus valorisées au cœur de ces sociétés qui abritent pratiquement 20% de la population danoise; et en tenant compte qu' environ 30 % de la population active danoise se considère avoir une déficience physique ou psychique. C'est ce que je vais essayer de répondre dans ce rapport, pourquoi n'y-a-t-il pas plus de fokus sur l'accessibilité pour tous chez les sociétés d'habitations à loyer modéré?

Il existe un lien social ininterrompu depuis les premières habitations à loyer modéré de la moitié du 19ème siècle jusqu'à nos jours. Mais le monde, les mœurs et les comportements ont évolués. Pour mettre ce contexte en perspective je vais utiliser Zygmunt Baumann et son livre "Communauté, à la recherche de la sécurité dans un monde incertain". La convention pour les personnes handicapées des Nations Unies a été ratifiée au Danemark en 2009 et l'état danois et les communes/régions ont établi des politiques pour les handicapés. Le règlement de la construction danois définit un cadre de règles d'accessibilité à respecter lors de toutes réalisations. En parallèle un mouvement s'est développé des Etats Unis, le "Design pour tous". Il inclut les notions d'égalité de valeurs et de conceptions pour supprimer les barrières physiques et permettre ainsi une participation à part entière dans la société. J'utilise le livre d'Inger Marie Lid, théologue norvégien "Universell utforming" pour illustrer l'aspect éthique du design universel et de l'accessibilité.

J'ai rencontré plusieurs représentants des sociétés d'habitations à loyer modéré, à la fois dans l'administration mais aussi sur le terrain pour enregistrer comment sont perçues les réglementations sur l'accessibilité et dans quelles mesures sont-elles appliquées. J'ai recherché de nombreuses données historiques et sociales sur les sociétés sur les sites accessibles sur la toile – web et dans des rapports et livres.

Zygmunt Baumann décrit l'évolution de la vie en société qui au départ était basée sur la communauté où l'entre-aide était courante

et naturelle. La communauté donnait aussi de la sécurité par contre l'individu avait moins de liberté. À notre époque moderne les choses se sont renversées et les individus recherchent à se réaliser eux-même et sont moins disponibles pour la communauté, et les rêves de liberté s'épanouissent. L'individualité dans un monde incertain et concurrentiel. Inger Marie Lid de son côté décrit la nécessité de respecter les orientations de la convention des Nations Unies pour les handicapés avec tous les dilemmes éthiques qui en découlent quand les constructions doivent se réaliser.

Les habitations à loyer modéré sont subventionnées par l'état et les communes ainsi que, lors de rénovation d'immeubles anciens, par une institution à économie mixte qui préconise en outre une haute priorité à l'accessibilité et à la flexibilité; ceci pour permettre aux personnes âgées de rester dans leurs demeures le plus longtemps possible. La durée de vie augmentant, cela fait faire des économies à l'état, mais aussi augmente la qualité de vie de nos anciens. Mais les budgets des projets d'habitations à loyer modéré sont limités et cela est argument souvent avancé pour expliquer le manque d'intérêt pour l'accessibilité. La réglementation de la construction est aussi une excuse pour ne pas trouver des solutions plus adaptées et avoir une politique sociale plus offensive et mieux orientée vers les personnes handicapées.

Mais le côté éthique de l'accessibilité est souvent oublié. L'accessibilité donne à tous citoyens quelque soit leur capacité de participer à la vie communautaire de la société à part entière et signaler par cette présence qu'il est nécessaire de tenir compte de tous le monde. Un rapprochement dans cette direction par une ambition volontaire pourrait donner aux sociétés d'habitations à loyer modéré une dimension supplémentaire à leurs engagements sociaux et donner à l'idée de la société du bien-être un niveau supérieur.

2. Introduktion

De fleste almene boligeselskaber har til formål, at forbedre boligstandard og bygge boliger for alle - at arbejde for at "almindelige mennesker" kan bo i en bolig, som er til at betale med en "almindelig indkomst".

I september 2015 skulle tegnestuen vandkunsten - arkitektfirmaet hvor jeg er ansat - aflevere et forslag til en totalentreprisekonkurrence om 60 almene boliger for Allerød Almennyttige Boligselskab. Konkurrenceprogrammet havde et kort afsnit om tilgængelighed: "Totalentreprenøren skal projektere og udføre projektet med størst muligt hensyn til tilgængelighed for handicappede, herunder svagtsende og - hørende." Situationen er velkendt, som konkurrenceudskriver sørger man for at være garderet lovmæssigt og etisk. Entreprenøren leverer kun det minimum som er beskrevet i Bygningsreglementet og i konkurrenceprogrammet. Arkitekten er hyret af entreprenøren og tegner for at få det bedste ud af præmisserne, uden ekstra omkostninger for bygherren.

KABs hjemmeside:

"Sammen med boligorganisationerne i KAB-fællesskabet arbejder vi for at skabe 'bedre boliger for alle', og det er også løftet for vores virksomhed de kommende fire år"

(Om KAB: Organisation, 2015)

De almene boligselskaber er repræsentanter for et fælleskab, hvor man tager vare på hinanden og de fremhæver i deres formålsbeskrivelser stærke værdier, for eksempel tryghed, trivsel, bæredygtighed og professionalisme. Men er der plads til alle, plads for ældre personer og for personer med nedsatte funktioner? Kan de almene boligselskaber tilbyde denne beboergruppe boliger og omgivelser, hvor de kan trives og være en del af et fælleskab?

Kan de almene boligeselskabers sociale værdier sidestilles med Universal Designs principper? Ron Mace fra Centre for Universal Design ved North Carolina State University formulerede i 1980 principperne og samler dem i citatet: "Universal design is the design of products and environments to be usable by all people, to the greatest extent possible, without the need for adaptation or specialized design".

I Danmark er man i de senere år begyndt at tale om begrebet Universal Design. Principperne er grundlæggende, generelle og uafhængige af konteksten, men når løsninger baseret på universel design realiseres, skal de forholde sig til mennesker og deres omgivelser.

For at give et billed af de almene boligselskabers forhold til tilgængelighed og universel design vil jeg undersøge deres historie og grundværdier med "fællesskabet" som et centralt element. Undersøgelsen og analysen er baseret på interviews, relevant publikationsmateriale, tilgængelig information og pdf-filer fra hjemmesider samt teori, blandt andet af Inger Marie Lid og Zygmunt Baumann.

Jeg har valgt at fokusere på det almene boligselskab KAB. Dette boligselskab er repræsentant for en innovativ linje i de almene

boligselskabers verden. På baggrund af min analyse og diskussion, vil jeg herefter forsøge at definere de områder hvor boligselskaberne – når der bygges nyt eller renoveres - kan forbedre deres indsats vedrørende tilgængelighed og universel design. Det sker i en tid hvor private firmaer – f.eks. Novo Nordisk - positionerer sig, ved at demonstrere deres sociale ansvarlighed, gennem en velovervejede og generøs politik for tilgængelighed og social bæredygtighed.

2.1

Problemfelt

Det almene boligselskab Lejerbo's mission er at skabe "rum for liv". Det er KAB's mission at skabe rammer for et godt liv. DAB, Dansk almenyttigt Boligselskab skriver: "Vores boligtilbud skal være rettet mod alle, præget af social ansvarlighed... Vi arbejder for, at den almene boligsektor afbureaukratiseres og udvikles". For Arbejdernes Andels Boligforening, AAB er boligidéen at leve det gode liv i en smuk, sund og miljørigtig bolig, der er til at betale. Boligforeningen 3B udvikler, bygger og administrerer boliger. "Vores udgangspunkt er beboerdemokratiet, brugerne, boligafdelingerne og omgivelserne. Boligforeningen påtager sig et medansvar for at løfte udfordringer i boligområderne" (uddrag af målsætninger fra forskellige almene boligselskaber).

De almene boligselskaber står for velfærd og social ansvarlighed, beboerne involveres i den demokratiske proces, hvor alle er velkomne. Missioner og visioner beskrives på boligselskabernes hjemmesider, men intentionerne vedrørende tilgængelighed, er her få eller ikke-eksisterende .

Handicappolitik og tilgængelighed er aktuelle og følsomme emner for medier og politikere. I byggeriets virkelighed, er initiativer og eksponeringer sjældne, der bygges efter et minimum og efter lovkrav. Avisartikler og kommentarer om byggerier uden tilgængelighed, er hverdagsinformation men oftest uden større konsekvens for de involverede aktører.

Ansaret for tilgængelighed ligger ikke udelukkende hos myndighederne men også hos bygherren. Myndighederne sætter lovgivningens rammer men tager ikke stilling til moral og etik. Bygherren træffer et valg vedr. tilgængelighed som ikke nødvendigvis skal være med minimumskrav som udgangspunkt.

De almene boligselskaber er en vigtig aktør i byggebranchen, en regulerende faktor. Under opadgående konjunkturer har boligselskaberne ofte ikke råd til at investere på grund af høje byggepriser, og det er det private marked som sætter dagorden. Til gengæld kan de i økonomisk svære perioder have fordel af billigere priser. Her kan de få mere for pengene, forbedre boligmassen, komme med idéer

og forbedringer og mere og bedre arkitektur. Initiativerne kopieres senere af private “developpere” og entreprenører som øjner en økonomisk gevinst. Et godt eksempel er Ritt Bjerregaards berømte “Bedre billige boliger”. Et andet eksempel er implementeringen af energibesparende tiltag, hvor nogle almene boligselskaber allerede bygger efter 2020 energinormer.

Tilsvarende ovennævnte eksempler kan initiativtagere i forbindelse med implementering af øget tilgængelighed og universel design, være med til at forstærke boligselskabernes innovative og engagerede position i byggesektoren.

Kommunerne og Landsbyggefonden samarbejder med de almene boligselskaber. De er med i projektf finansieringen og involveres i projekternes udformning og sociale forpligtelser. Ligger ansvaret for tilgængelighed udelukkende hos myndighederne – dvs hos kommunernes politikere og byggesagsbehandlere? Og hvorledes forholder de almene boligselskaber sig til personer med nedsatte funktionsevner? Hvilke barrierer støder boligselskaberne på, når de skal forholde sig til tilgængelighed? Handicappolitik og tilgængelighed er aktuelle og følsomme emner som ofte debatteres, men er det et fokuspunkt og en del af boligselskabernes politiske engagement?

2.2

Problemformulering

Hvorfor har de almene boligselskaber – på trods af socialt engagement og ansvarlighed – ikke større fokus på tilgængelighed og universel design?

3. Baggrund

3.1

Almene boligselskaber, historik

I midten af 1800-tallet var boligsituationen herhjemme svær for almindelige mennesker med en lav indkomst. Tilstrømningen fra land til by skabte mangel på boliger og mange penge i bolig-spekulanternes lommer. Familier boede i usunde boliger uden sollys, i 2. og 3. baggård. Efter koleraepidemien i 1853 byggede Lægeforeningen i København Brumleby - et moderne bykvarter med sunde og lyse boliger i grønne omgivelser.

I slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet kunne de første kommunale byggerier og foreningsbyggerier få begrænsede låneordninger gennem en nyetableret boligstøttelov. Initiativerne blev - på trods af modvilje blandt borgerlige partier for investeringer i offentlig byggeri - taget af pionerer og ildsjæle, blandt enkeltpersoner, faglige organisationer, byggeforeninger og den filantropiske del af borgerskabet.

Efter 1. Verdenskrig øgedes interessen blandt politikerne for at løse boligspørgsmålet for "almindelige mennesker". Man fremkom med en boligstøttemodel, som en løsning mellem privat og offentligt byggeri, og som satte boligbyggeriets udvikling i gang. Arbejderbevægelsens krav om en god bolig til rimelige penge, blev støttet af Socialdemokratiet og der blev dannet boligforeninger, hvor arbejderne sørgede for at få bygget billige boliger som ejedes i fællesskab. Tilsvarende sørgede filantropiske foreninger også for, at opføre billige lejeboliger til fattige mennesker.

Efter 2. Verdenskrig var den offentlige støtte til boligbyggeri blevet et princip for det spirende velfærdsamfund. Der var vækst og socialdemokraterne ønskede "flere boliger, bedre boliger, billige boliger". Siden da har skiftende regeringspartier arbejdet sig frem til den lovgivning om almene boligselskaber, som vi kender i dag.

Væksten i 1960'erne havde sine bagsider. Mange boliger blev bygget på en meget "effektiv måde" og med en gentagelsesfaktor og et omfang, som gav monotone og barske boligbebyggelser. Bebyggelserne var uden de arkitektoniske kvaliteter og den detaljerigdom, som de murede boligbebyggelser fra 40'- og 50'erne havde. Trods økonomiske kriser, udvikledes samfundet mod en veletableret velfærd. Fællesskabet og den håndværksmæssige og faglige stolthed i arbejderklassen ændrede sig. De sociale rammer for arbejde forandrede, der var flere led i arbejdets organisation og flere blev medbestemmende. Der kom mere fleksibilitet og arbejdsvilkårene var ikke længere så stabile. Arbejdsfællesskabet smuldrede, ligesom fagforeningerne mistede medlemmer og indflydelse.

De almene boligselskaber kunne mærke denne udvikling i 60'erne og 70'erne, da beboerne flyttede til parcellehuskvarterer og senere også med "ghettodannelser" i boligbyggerierne.

Den voksende middelklasse havde en god økonomi og flyttede fra de almene boligbebyggelser til egne private boliger eller til de nye attraktive tæt-lav boligbebyggelser. Den mindre ressourcestærke del af befolkningen og tilflyttende indvandrere, blev boende i de almene bebyggelser, hvoraf nogle udviklede sig til ghettolignende områder.

I 80'erne blegnede sloganet "Gode boliger til alle" og de almene boliger fik et image som boligbebyggelser med sociale problemer. Der blev stillet spørgsmålstejn ved om man skulle bygge almene boliger og hvorledes integrationsproblemer skulle håndteres.

Boligselskaberne blev også indfanget af den sociale rolle. De skulle løse de voksende sociale problemer i deres bebyggelser og tabte interessen og initiativerne for innovation og arkitektur.

I 90'erne tog kommunerne initiativ til at ændre deres boligpolitik og de almene boligselskaber blev nu aktive aktører i kvartersløftprojekter, der blandt andet arbejdede med en bedre integrationspolitik. Beboerne deltog aktivt og fik større indflydelse i boligselskabernes lokale afdelinger. Samfundets udvikling med fokusering på individuel råderet og beboerservice, gør beboerne til forbrugere. (Knudsen, 2011)

I 2001 fremkom den borgerlige regering med lovforslag til en liberalisering af den almene boligsektor ved salg af udlejningsboliger. Loven blev vedtaget og ændret i 2011 uden efterfølgende overbevisende resultater. Loven blev kommenteret i dagbladet Information den 21.juli 2011 af Jesper Nygård fra Københavns Almindelige Boligselskab (KAB) "...i værste fald ideologisk og i bedste fald unødvendig".

Som modreaktion herpå besluttede man at modernisere den almene boligsektor for at få en mere varieret og ressourcestærk beboersamsætning i boligbebyggelserne. Man opførte nye boligbebyggelser med nye boformer og med medbestemmelse og selvbyggermuligheder, som kunne matche tidens trends. Man kunne f.eks. udforme sit eget køkken og forbedre sin levestandard gennem tilvalg og tilkøb. En gruppe småbørnsfamilier kunne dyrke et nyt interessefællesskab blandt medbeboerne, hvor man kunne passe på børnene og hjælpe hinanden. Det var ikke bindende men kunne være med til at forbedre ens levestandard og trivsel. I dag lever vi i en globaliseringstid og multimedieverden. Vi kommunikerer over alle grænser men holder afstand.

Man adapterer groft sagt fællesskabet til individer for at opnå en mere varieret samsætning af beboere, undgå ghettodannelse og fastholde almene boliger som attraktive boliger. De traditionelle sociale værdier fra de almene boligselskaber må tilpasse sig de moderne tider. Til gengæld har de almene boligselskaber et bindende

socialt engagement med kommunerne, som kan disponere over 25% af de almene boliger til de af kommunernes borgere, som har brug for en bolig.

3.2

Almene boligselskabers traditioner

I Danmark bor omkring 1 million borgere i 7.000 boligafdelinger med ca. 550.000 almene boliger. Det er 20% af alle boliger i Danmark og placerer de almene boligselskaber som en grundsten i den danske boligsektor og som en stor aktør som bygherre i byggebranchen. Det kan lade sig gøre at bygge for almindelige mennesker uden at have et stort budget til rådighed. I de almene boligselskaber samles unge og ældre, store og små familier og de som har brug for hjælp og et sted at bo.

De almene boligselskaber har en lang tradition for at bygge kvalitetsboliger. Mange boliger og boligbebyggelser, for eksempel fra 40'erne og 50'erne, er arkitektur i verdensklasse der løftede den daværende standard for boligbyggeri betydeligt. I de nye bebyggelser fik beboerne lys og luft og god plads og komfort i rare omgivelser – et af de første trin mod det danske velfærdssamfund.

De almene boligselskaber tilbyder gode og sunde boliger som rammen om et godt og trygt liv og som fundamentet for et aktivt liv i samfundet. Boligafdelingerne er organiseret omkring et beboer- og nærdemokrati. Et fællesskab som beboerne mere eller mindre kan involvere sig i. Et socialt net skabes, godt naboskab og tryghed opstår. For at ungå ghettodannelse skal beboersamsætningen afspejle en bred del af befolkningen. Man sørger for at variere boligstørrelserne i den enkelte bebyggelse, for at kunne dække boligbehovet fra den studerende, til småbørnsfamilien og til den ældre. De almene boligselskaber skal også kunne følge tendenserne i samfundet, for eksempel ændrede familiemønstre og flytningen fra landområder til de større byer.

Social ansvarlighed fremhæves ofte i forbindelse med de almene boligselskaber. De har en social rolle at leve op til i forhold til samfundet og landets kommuner, som investerer i dem. I boligselskaberne er der plads til et bredt udsnit af befolkningen.

De almene boligselskaber har medvirket til at løfte den danske velfærd op på det nuværende niveau og de er et væsentligt parameter i samfundet.

Landsorganisationen for de almene boligselskaber – BL - er bevidst omkring sin egen rolle i det danske samfund. Organisationens målsætning peger, ikke overraskende, på udvikling af de økonomiske og byggetekniske forhold, det sociale indsatsområde, opførelse af

nye boliger og renovering af ikke-tidssvarende boliger. De almene boligselskaber er vigtige aktører som er med til at påvirke boligpolitikken og -planlægningen, både på nationalt og kommunalt niveau. Man vil gerne profilere sig på miljø- og ressourceområdet for at finde frem til bæredygtige boligløsninger. (BL-Målsætningsprogram 2014-2018, 2015).

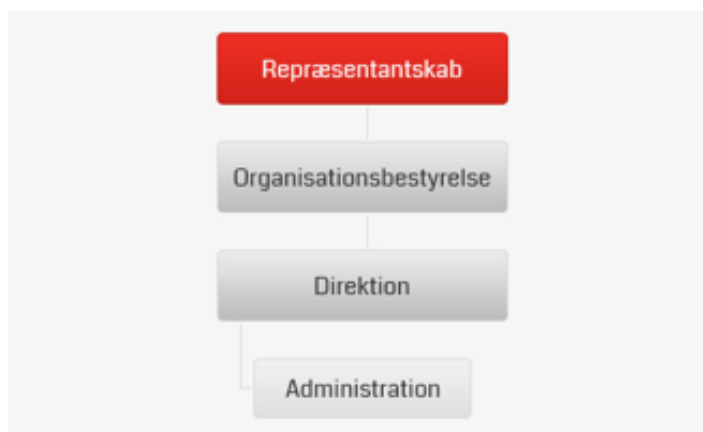
Ordet "social" anvendes ofte i forbindelse med almene boliger og boligbyggeri. Det dækker primært over de sociale opgaver i forhold til de ressourcekrævende beboere, for eksempel personer uden for arbejdsmarkedet, uden uddannelse og med ringe sundhedstilstand. Ordet dækker også samarbejdet med de respektive institutioner, kommuner, politi m.m.

Dette sociale aspekt vedrører ikke personer med nedsatte funktioner som man regner med udgør ca. 15% af den danske befolkning. Teoretisk set kan man regne med at ca. 150.000 personer med nedsat funktion bor i en almen bolig.

I sin målsætning for 2014-2015 nævner BL kun spørgsmålet om tilgængelighed i forbindelse med det stigende antal ældre samfundsborgere.

Et af grundprincipperne for de almene boligselskaber er beboerdemokratiet. Beboerne skal have indflyelse på deres boligforhold. Hver boligafdeling er en selvstændig økonomisk og demokratisk enhed. Repræsentantskabet er beboerdemokratiets øverste myndighed og består af repræsentanter fra den enkelte boligorganisations boligafdelinger.

Organisationens bestyrelse, som er den daglige politiske ledelse, vælges af repræsentantskabet. Boligselskabsdirektionen er ansat af bestyrelsen og har ansvaret for boligselskabets daglige drift. Direktionen er også med til at hjælpe lokalafdelingernes bestyrelser og deres beboere.

Boligforeningen AAB's organisation

De almene boligselskaber er en regulerende faktor i byggebranchen. I 2005 talte man om deres fremtid og overlevelse. Der var mindre pæne ord om beboerdemokrati og ghettodannelser i en liberaliseringstid med økonomisk vækst og byggeboom (Kristensen, 2006). De almene boligselskaber havde ikke råd til at bygge, byggegrundene var for dyre og håndværkerudgifterne for høje. Da den økonomiske krise kom, blev tonen en anden. Der var boligmangel, befolkningen flyttede fra landområderne til de større byer. De private investorer fik kolde fødder og boligselskabene havde nu fordele af de faldende priser og kunne hjælpe den trængte byggebranche med nye byggeaktiviteter.

De almene boligselskabers finansieringsform placerer dem mellem den offentlige og den private sektor. Hos de politiske partier er der ikke enighed om finansieringen. Flere partier, blandt andet Venstre, er imod offentlig støtte på boligmarkedet. De vil helst privatisere de almene boliger og tilbyde lejerne at købe deres egen bolig.

”Alle skal sikres adgang til en bolig uanset deres sociale og økonomiske forhold. Den boligsociale opgave skal primært varetages gennem direkte tilskud til personer frem for tilskud til mursten. Den almene sektor bør være selvfinansierende.” (Venstre.dk, 2015).

Finansieringen af de almene byggerier etableres med offentlig støtte og efter en fordelingsnøgle mellem stat, kommune og boligselskab. Det offentlige yder en kontant éngangsstøtte og betaler en del af de optagne lån. Den offentlige støtte gives dels i form af grundkapital fra kommunen eller regionen og dels fra staten som en løbende ydelsesstøtte til de optagne realkreditlån til byggeriet.

Finansieringen følger dette forhold:

10 pct. af anskaffelssummen finansieres med kommunal grundkapital, 2 pct. finansieres ved beboerindskud, og 88 pct. finansieres ved optagelse af realkreditlån, hvortil staten løbende yder ydelsesstøtte. Optagne lån kan maksimalt afdrages over 40 år. (Ministeriet for by, bolig og landdistrikter, 2015).

Dem der betaler bestemmer. Det gælder også i det almene sektor. Kommunerne har med deres deltagelse rådighedhedsret over 25% af boligerne. Det vil sige at de har mulighed for at skaffe husly til trængende borgere i den enkelte kommune.

Når man taler om økonomi og renovering af de almene boligselskabers ældre ejendomme, kommer Landsbyggefonden ind i billedet med en væsentlig del af finansieringen.

Landsbyggefonden er en selvejende fond, stiftet af de almene boligorganisationer. Fonden forvalter grundkapital til offentligt støttet boligbyggeri, støtter renoveringer, forbedringer og udbedringer af byggeskader samt løsninger til afhjælpning og forebyggelse af social og etnisk diskrimination.

Landsbyggefonden vurderer kritisk de projekter, der ligger til grund for ansøgning om støtte. Fonden vil være garant for den danske tradition med gode boliger til en rimelig husleje, med gode faciliteter og trygge omgivelser og med en høj arkitektonisk standard, bl.a. ved holdbare detaljeløsninger.

Anvendelsen af Landsbyggefondens midler er politisk bestemt af den siddende regering og de øvrige politiske partier. Den seneste aftale, hvor Venstre og Liberal Alliance ikke deltog, blev indgået i 2014 og gælder for en 4-årig periode. Fondens pulje er på ca. 13,5 mia. kr. og der er afsat mindst 400 mio. kr. årligt i den næste 4 år, som skal anvendes til forbedret tilgængelighed.

Under den politiske diskussion, før aftalens indgåelse, kom denne opfordring fra Tue Byskov Bøtkjær, formand for Det Centrale Handicapråd : "... Jeg vil derfor opfordre til, at vi fortsætter med at prioritere tilgængelighed højt i de almene boliger, og samtidig benytte lejligheden til at promovere den danske model for bedre boligtilgængelighed i udlandet. Det fortjener den." (se bilag 5).

Det Centrale Handicapråd rådgiver regeringen, Folketinget og andre vedrørende handicapspørgsmål. Det er svært at vurdere hvor meget man har taget hensyn til formandens opfordring herover - resultatet blev, at ca. 9 % af midlerne blev tildelt tilgængelighed.

Fra politisk side, er man blevet enige om at forsætte denne renoverings -og moderniseringsindsats i den almene boligsektor. For at få en bedre og bredere beboersammensætning, skal det være mere attraktivt at bo i det almennyttige boligbyggeri. Der skal skabes gode rammer for et trygt liv for beboerne – tryghed og trivsel.

Forliget, indgået i 2014, giver Landsbyggefonden plads til at manøvrere efter deres mærkesager. Når fonden går ind og støtter boligprojekter, har man fokus på 15 emner, bl.a. boligkvalitet og arkitektonisk kvalitet, tryghed, energi og indeklima, forurening, udearealer og tilgængelighed.

For at få andel i fondens midler, skal boligselskaberne opfylde relativt få krav i forhold til tilgængelighed. Sune Skovgaard Nielsen, som er byggeteknisk konsulent i Landsbyggefonden, oplyser: "Boligerne skal efter ombygning være familieboliger egnede for en selvhjulpne kørestolsbruger. Der skal være niveaufri adgang fra parkeringspladsen og ind i eventuel elevator, ind i boligen og ud på altanen.

Der skal være vendediameter Ø 150 cm i entre/vindfang, i køkken, i toilet/badeværelse, i stue og i værelser – i det ene værelse i kombination med en dobbeltseng, samt på altanen. Dørbredder skal være min. fribredde på 77 cm, svarende til en 9M dør. Der skal være 90 cm friplads på den ene side af toiletstolen, og håndvasken bør kunne nås fra toiletstolen. Kravene er meget genkendelige fra Bygningsreglementet og SBI anvisning 222. De nævnte Landsbyggefond-krav er både minimums- og maksimumskrav.”

Sune Skovgaard påpeger, at de definerede politiske mål kan give variation for eksempel ved boligsammenlægninger. Ved at bygge familieboliger med krav til vendediameter, forbedres boligkvaliteten i en mere tilgængelig retning. Det gør boligerne fremtidsikre og egnede for en selvhjulpne kørestolsbruger.

Når Landsbyggefonden taler om tilgængelighed er der udlukkende tale om at tilpasse boligudbudet til kørestolbrugere og til ældre mennesker f.eks. ved etablering af bedre udendørsarealer og taktile taster i elevatorer. Andre former for nedsatte funktioner tages ikke i betragtning.

Rapporten ” Den almene sektors bidrag til klimamål og tilgængelighed”, bestilt af BL – landsorganisationen for de almene boligselskaber - viser hvilke økonomiske gevinster man kan forvente at opnå med klima –og tilgængelighedsinvesteringer.

Befolkningen bliver ældre og der ligger store besparelser i at have ældre medborgere boende i egen bolig, hvis boligerne vel og mærke er tilpassede og funktionelt velfungerende, i forhold til at man bliver gammel. At blive længere tid i egen bolig med et højt tilgængelighedsniveau, i et velkendt boligmiljø, er meget attraktivt. Det vækker glæde hos ældre mennesker og så giver det mere selvstændighed, større frihed og et bedre selvværd. Hvis man fremover følger og respekterer ovennævnte høje tilgængelighedsniveau, vil de 42.000 ældreboliger, der i følge rapporten skal bygges frem til 2030, kunne reduceres væsentligt. Det skaber mere værdi – både menneskeligt og økonomisk. (Copenhagen economics, 2014)

3.4

Almene boliger, universel design og tilgængelighed

De almene boligselskaber markerer sig i erklæringer og målsætninger med ord som tryghed, et godt liv, nærdemokrati og beboerdemokrati, sociale indsatser, social ansvarlighed, mangfoldighed,

unge som ældre, for alle.

I adskillige årtier har man sørget for at almindelige mennesker fik ordenlige boliger og samtidig løftet mange sociale opgaver. En grundsten i Danmarks velstand.

I Danmark har man siden 1993 arbejdet for at forbedre vilkårene for personer med handicap. Det er blandt andet sket ved nye krav i Bygningsreglementet i 1995 og 1998. Med ratificeringen af FNs Konvention for handicappede i 2009, blev tilgængelighed sat på dagsorden på verdensplan.

I Danmark er det nuværende bygningsreglement - BR10 - udgangspunkt for alle krav og anbefalinger vedrørende tilgængelighed. For at hjælpe på forståelsen af reglerne, har Statens Byggeforskningsinstitut – SBI – udarbejdet anvisninger med uddybende forklaringer samt tjeklister for tilgængelighed.

I SBI-rapporten ”Renovering af almene bebyggelser – Evaluering af fysiske indsatser gennemført i perioden 2011-2013” vurderes det, at der er gjort en enorm indsats for at skabe øget tilgængelighed. Men det er også vigtigt - af hensyn til udlejningsmulighederne - at indsatsen er til gavn for alle beboere og ikke kun for en mindre gruppe. Det præciseres også at ”Der nævnes mange grunde til at søge forbedret tilgængelighed i projekterne, men det står også klart, at uden Landsbyggefondens prioritering og finansiering ville tiltagene ikke have været nær så omfattende” (Bech-Danielsen C., Kirkeby I.M., Ginnerup S., 2014, s. 77). De enkelte boligafdelinger kan også have andre prioriteringer, hvilket vil påvirke hvor mange boliger der forbedres i forhold til tilgængelighed og på hvilket tilgængeligt niveau.

Sideløbende med tilgængelighedsbegrebet fremkommer begrebet ”universel design”. Principperne for ”universel design blev formuleret i 1980’erne af Ron Mace fra Centre for Universal Design ved North Carolina State University. Principperne bevæger sig på et ideologisk og teoretisk niveau, frem for at være konkrete og løsningsorienterede – og de skal omfavne ”alle”.

”Universel design betragter brugeren ud fra et livstidsperspektiv og tager afsæt i den fysiologiske mangfoldighed og udvikling, som finder sted i løbet af et liv.” (Ryhl, 2009, s. 6).

I modsætning til universel design som peger på ligestilling refererer tilgængelighedsbegrebet til tekniske løsninger i byggeriet for at hjælpe personer med fysisk nedsættelse.

Ron Mace's 7 principper for "universel design":

1. **Fair / retfærdig brug**
Design / udformning skal kunne bruges af personer med forskellige færdigheder
2. **Fleksibel i brug**
Design / udformning skal kunne respektere og servicere et stort omfang af forskellige præferencer og færdigheder.
3. **Enkel og intuitiv brug**
Design / udformning skal være let forståelig uden at man skal tage hensyn til brugerens forståelsesevner.
4. **Forståelig information**
Design / udformning skal tydeligt kunne kommunikere information til brugeren
5. **Tolerance for fejl**
Design / udformning skal minimere farer, ulykker eller forkerte handlinger
6. **Lav fysisk anstrengelse**
Design / udformning skal være præcis og kunne anvendes med et minimum af besvær
7. **Størrelse og volumen svarer til anvendelse**
Dimensioner skal kunne dække brugerens behov

Senere har Edward Steinfeld fra Center for Inclusive Design and Environmental Access, University of New York State at Buffalo, defineret universel designs mål som et supplement til universel design's 7 principper:

Body fit – at imødekomme et bredt spekter af kropstørrelser og evner

Komfort – at holde krav indenfor ønskelige grænser af kropsfunktion

Bevidsthed - at forsikre at særlige oplysninger er let opfattede

Forståelse - at gøre drift og brug intuitive, klare og utvetydige

Velfærd – at bidrage til sundhedsfremme, forebyggelse af sygdomme og forebyggelse af personskader.

Social integration - at behandle alle grupper med værdighed og respekt

Personalisering - at have mulighed til at vælge individuelle præferencer

Kulturel tilegnelse – at respektere og udvikle kulturelle værdier.

Begreberne er både generelle og detaljerede i deres definitioner. De er beskrevet præcist men dækker bredt over en humanistisk synsvinkel.

FN's Handicapkonvention sikrer personer med funktionsnedsættelse retten til ikke at blive diskrimineret og universel design skal udforme verden for at imødekomme intentionerne. (Ryhl, 2009)

Er nogle af universel designs principper ikke allerede indbygget i de almene boligselskabers intentioner og målsætninger, når de bygger for alle?

Danmarkshusene
tegnestuen vandkunsten
Foto: vandkunsten

4. Opgavens opbygning, metode og empiri

Et gennemgående emne i vores masterstudie har været engagementet blandt byggebranchens aktører i forhold til tilgængelighed og universel design. Dette forhold vil jeg undersøge med fokus på et alment boligselskab som bygherre.

De almene boligselskabers historik er basis for deres nuværende holdninger. En rød tråd binder Lægeforeningens oprindelige sociale engagement og KABs nuværende aktiviteter sammen. Fra Brumleby i København, til nye boliger for sindslidende og handicappede i Ørestad.

Boligselskabernes plads i det danske samfund er politisk bestemt og de har et tæt samarbejde med kommunerne. En del af deres byggeprojekter finansieres med støttetmidler fra Landsbyggefonden. De almene boligselskabers holdninger og beslutninger er også påvirket af samfundets udvikling - fra en tid hvor man talte og oplevede fællesskabet og til vore dage, hvor individet er i centrum.

Denne udvikling analyserer sociologen Zygmunt Baumann i bogen "Fællesskab – en søgen efter tryghed i en usikker verden" (Bauman, 2002). Her ridser han en samfundsudvikling - fra fællesskabet til individet - op. Bogen er generaliserende og Baumann tager udgangspunkt i den "brede" vestlige verden og betragter i sin rolle som sociolog de sociale forhold.

Bogen er relevant, selvom den ikke har nogen direkte relation til almene boliger, tilgængelighed og universel design. I bogen illustrerer Baumann hvorledes mennesket kan vælge fællesskabet fra, for at få mere frihed og passe sig selv. Konsekvensen er svære vilkår for inklusion, integration og overvågnings- og vagtsystemer.

Bogen har ikke direkte relation til Danmark. Den retter sig mod den globaliserede verden og bevægelser i det vestlige samfund. Hans teorier kan virke meget kategoriserende i forhold til herhjemme, hvor klasseforskellene ikke er så markante og levestandarden en af de højeste i verden. Hans betragtninger vedrørende individets udvikling kan relateres til udviklingen af vores boligformer, vores måde at agere i og reagere på omverden.

Som bindeled til tilgængelighed og universel design, vil jeg anvende Inger Marie Lids bog "Universell utforming – verdigrunnlag, kunnskap og praksis", hvori hun, blandt andet, undersøger etiske og demokratiske perspektiver i forhold til universel design. Med sin humanistiske synsvinkel, står bogen i skarp kontrast til Baumanns "Fællesskab", dog er hans konklusion i slægtskab med Lids varme, etiske anbefaling: "Alle mennesker skal have mulighed til at tilhøre familien, lokalt miljø have et bånd til fortiden og en vej ind i fremtiden." (Lid, 2013, s. 74).

Begrebet universel design anvendes ikke i de almene boligselskaber. Det løfter sig fra den tekniske tilgængelighed, ved at give en menneskelig dimension i bred forstand og en forståelse af vores omgivelser.

En gennemgang af de almene boligselskabers hjemmesider, viser at deres forhold til tilgængelighedsproblematikken er næsten ens. Man respekterer Bygningsreglements krav og ikke mere.

På baggrund af denne holdningsmæssige ensartethed, har jeg valgt at undersøge et boligselskab - KAB - som er en del af den innovative fløj i den almene boligsektor. Siden 1920'erne har KAB, i markante boligprojekter, idékonkurrencer og målsætninger, i høj grad været med til at udvikle det danske boligbyggeri - fra Bakkehusene i 1920'erne til Almen+ konceptet i dag.

Gennem interviews, tilgængeligt materiale og informationer vil jeg definere, hvad der forstås ved socialt engagement og ansvarlighed. Derefter vil jeg analysere de skrevne ambitioner, målsætninger og værdier der ligger til grund for den danske model og velfærdsamfundet.

Jeg har valgt følgende 3 informanter fra KAB:

Michael Nielsen Elgaard - byggechef og ansvarlig for alle byggeprojekter i KAB. **Klaus Lind Bentsen** og **Søren Lillevang** - begge fra AKB Rødovre, som er et alment boligselskab under KABs fælleskab. Klaus er formand og Søren er driftchef og ejendomsleder. De har begge daglig kontakt med deres "kunder" og følger med i stort og småt på boligafdelingsniveau.

For et få en anden vinkel på emnet har jeg interviewet **Mette Thiberg** som er en relativ ny byggechef hos boligselskabet 3B. Mette har arbejdet som bygherrerådgiver på projektet for Handicaporganisationernes Hus og har derigennem erfaringer med tilgængelighed.

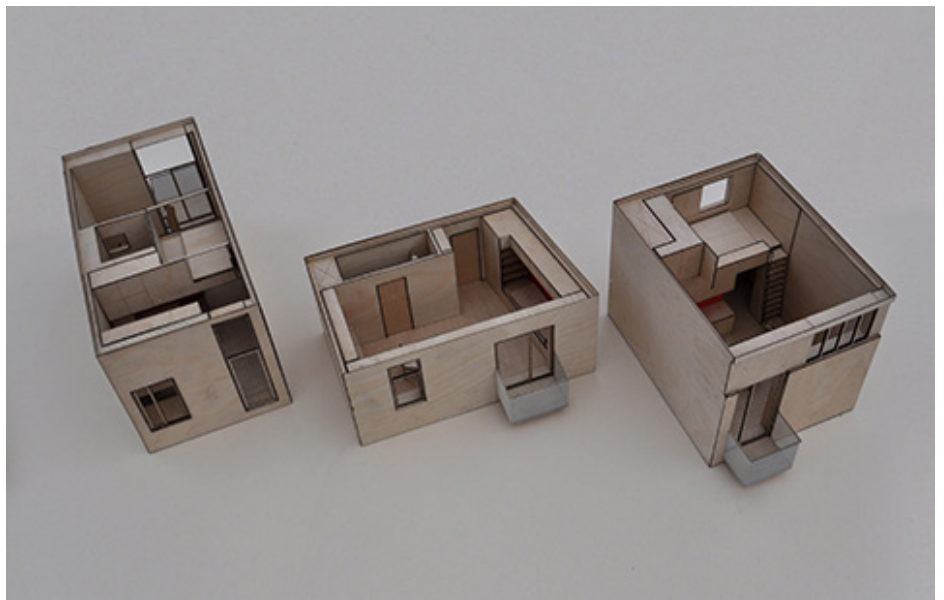
Min sidste informant er **Sune Skovgaard**. I sit virke som byggeteknisk konsulent hos Landsbyggefonden, er han med til at definere de støttede byggeprojekters omfang og økonomiske rammer. Han er en aktiv aktør som sørger for realiseringen af de politiske beslutninger.

I mine interviews har jeg introduceret emnet tilgængelighed og ladet dialogen og diskussionen løbe. Omkring emnet administration og fremtidsmuligheder, i forhold til tilgængelighed, har jeg spurgt mere præcist ind til emnet.

Jeg har delt min analyse op i 4 afsnit, hvori jeg forbinder den indsamlede viden med tilgængelighed og universel designs begreber. Afsnittene overlapper til dels hinanden da tilgængelighed er det gennemgående emne - de har følgende overskrifter:

- **Alle - som begreb**, hvor jeg forsøger at definere hvad der forstås ved betegnelsen "alle" og hvordan fællesskab kan relateres til det almene boligselskab.
- **Brugere**, som individer i det almene boligselskab.
- **Økonomi**, hvem opstiller retningslinjerne vedrørende tilgængelighed.
- **De almene boligselskabers** egne forhold til tilgængelighed og universel design.

I diskussionen, på baggrund af analysen, har jeg fremhævet 4 emner som vil lede videre til min konklusion.

Basisboliger af tegnestuen vandkunsten
Foto: tegnestuen vandkunsten

5. Teori

5.1

Fællesskab, en søgen efter tryghed i en usikker verden Zygmunt Baumann - 2001

I bogens introduktion beskriver sociolog Zygmunt Baumann, at ordet "fællesskabet" har en særlig klang. Der er noget godt over det, det føles rart at være med i et fællesskab. Man føler tryghed ved de andre, man er i sikkerhed. Fællesskabet er et sted hvor der er plads til at være uenige, fordi man vil det bedste og forbedre det fælles liv. Man kan modtage hjælp, man respekterer hinanden. Med tolerance er der plads til fejltagelsen og tilgivelsen. Pligten til at hjælpe er naturlig og forventet. Her kan man stole på hinanden og her er rumlighed. Hvis der er grund til at være utilfreds er årsagen samfundets og ikke fællesskabets - fællesskabet associeres ikke med noget dårligt. Der er noget nostalgisk over fællesskabet og drømmen om dets fremtid - væk fra en verden med barsk konkurrence og virkelighedens besvær. Men den "paradistilstand" hvori fællesskabets værdier står stille, findes ikke. Det er ikke en verden som Baumann kan forstille sig. Han ser verden i en konstant udvikling, hvor fællesskabet bliver udfordret af individualiteten. Det er en balance, hvor man vægter fællesskabets tryghed på den ene side og individets frihed på den anden – et individ som står frem kan på én og samme tid miste sin komfortzone.

Den fælles forståelse

Med referencer fra flere forfattere, forklarer Baumann denne dualitet og hvorledes individer kan mødes i en fælles naturlige forståelse og skabe drømmen om "den varme kreds". At leve sammen, er også det at lave aftaler som respekteres hver dag, bliver til en vane og til en fælles forståelse. Glemte tidligere ulemper og trakasserier – intet ændrer sig. "Fællesskabet kan kun være tavst eller dødt". (Bauman, 2002, s. 17). Fællesskabet kan ikke forklares, hvis, så forsvinder det i regler og definitioner.

Men fællesskabets enhed er baseret på en ensartethed, som er skrøbelig og påvirkelig af kommunikation og samvær med verden udenfor. Mobilitet og informatik bryder de naturlige afstande. Fællesskabet kan udvikle sig til et drømmefælleskab, hvor kollektivitet overtager magten lidt efter lidt - det handler om loyalitet i forhold til fællesskabet og det lukker sig om sig selv som en sekt.

Det enkelte menneske går sine egne veje og en fælles forståelse af fællesskabet er svært at definere, fordi alle muligheder er åbne, der er skarp konkurrence og en mængde potentialitet. "Deres veje krydser aldrig hinanden i længere tid ad gangen". (Bauman, 2002, s. 20). Individet bevæger sig i en "hastigt privatiserende, individualiserede og globaliserede verden" (Bauman, 2002, s. 21).

Vi vil være særlige, specielle og anderledes end de andre - individualiteten i stedet for fællesskabet og uden dets sikkerhed. Tidens fællesskabsøgere søger forgæves. Den langsigtede tryghed findes ikke og man er sammen for at værne om sig selv. Vi søger fællesskabet, vi mister vores frihed og vi har brug for begge dele. Baumann refererer til filosofen Walter Benjamin, som fortæller om historiens engel som bevæger sig med ryggen mod fremtiden og derfor med blikket rettet mod fortiden. Individet skubber sig mod fremtiden, mens man betragter fortidens konflikter og frihedskæmpere.

Herredømmet og emancipation

Baumann går helt tilbage til 1486 og nævner "men of substance", de velhavende mænd, der med deres egen vilje, kunne skabe deres egen form for frihed, mens resten af menneskeheden skulle underkaste sig.

Der handledes med frihed og sikkerhed. Usikkerheden og disciplinen var herredømmets våben midt i uvisheden. Og springer man til den industrielle revolution, hævdede borgerskabet sig mens folket blev skubbet mod den arbejdende masse, hvor individualiteten berøvedes. Proletariatet erstattede håndværkerstolthed og fællesskab. Arbejdsstyrken blev bundet til den nye arbejdsgiverklasse. Industriherreskabet uddelegerede opgaver, øgede formuen og oplevede en ægte emancipation uden fællesskabets pligter. Nogle filantroper opførte "modellandsbyer", men blev anset for et være utopiske socialister. Herredømmet var ikke længere forpligtet til at engagere sig.

De sociale rammer for arbejde (kontorer og fabrikker) ændrer sig. Nu kan vi være medbestemmende og vi er mere pligttopfyldende. Der er fleksibilitet og det faste arbejdsbillede smuldrer. Man håber på at finde et fælleskab som ikke eksisterer længere. Verden ændrer sig, udvikler sig og er uforudsigelig. Med boligkrisen forandrer gadebilledet sig og det er slut med købmandsbutikken og den lokale bank. Med et voksende antal skilsmitter ændres familiemønsteret fra kernefamilien til nye familiefælleskaber med "mange forældre".

De succesfuldes udtræden

I modsætning hertil findes de som ikke længere har brug for fællesskabet og dets tjenester. Fælleskabet kan ikke tilbyde dem noget. Til gengæld mister de, hvis de skal dele, og de føler sig frarøvet. Fællesskabet er ikke et pænt ord – fællestransport og omfordeling. De er moderne i en selvfed tid. I fællesskabets fravær dyrker man sine egne personlige interesser. Man bygger sine grænser med overvågningselektronik – "du må ikke komme tæt på". En globaliseret verden forstås som den "sorgløse lethed" – partnerskaber indgås og opløses igen. Man har sine individuelle projekter og man involvere sig ikke i de andres. Selvom man er i den samme situation, bliver det ikke en fælles kamp, man gør det selv.

2 fællesskabsmodeller

Men som resten af menneskeheden har alle brug for fællesskab ellers er det for risikabelt, for kedeligt, for utilfredsstillende og skræmmende. ”Frihed og fællesskab er måske nok modpoler, men en kombination uden en af disse størrelser vil ikke føre til et tilfredsstillende liv.” (Bauman, 2002, s. 63). Man spejler sig i et æstetisk fællesskab, hvor man får ”social anerkendelse” på baggrund af sine præstationer og resultater og man holder sig væk fra de etiske forpligtelser og engagementer.

På den anden side er der ”de svage” som forsøger at blive herrer over deres egen skæbne. Sammen kan de danne etiske fællesskaber, ”der på kollektiv basis kan opveje det, de hver især mangler og savner”. (Bauman, 2002, s. 74). Det er det modsatte at de æstetiske fællesskaber. Her gælder langsigtede engagementer, rettigheder og forpligtelser og Baumann præciserer at ”enkelt medlems ret til en forsikring mod de fejltrin og ulykker, der er de uundgåelige risici i det enkelte liv” (Bauman, 2002, s. 74).

Ret til anerkendelse

Vores former for sameksistens skal nu styres af ”menneskerettighedsregler /-normer /-målstock” i stedet for en social retfærdighed. Man kan gå i dybden og bredden for at løse sociale problemer, men vælger at bevæge sig på et mere formelt og distanceret plan. Baumann påpeger, at det at kæmpe for individuelle rettigheder, kræver en enorm kollektiv indsats. Rettighederne sammenholder han med spørgsmålet om anerkendelse, som tit bliver rejst når folk er udsat for deprivation som opfattes ubegrundet og ødelæggende for deres livsvilkår.

Individets deltagelse i samfundet er primært motiveret af en konstant forbedring af levestandarden og jagten efter lykke. Indkomstforskelle betyder meget og kan vise ulighed og uretfærdighed som skal bekæmpes. Individernes interesser for en forbedring kan resultere i at man vil kæmpe for en fælles sag, men i en begrænset tid, fordi det kan gå imod ens egne interesser. ”Der søges kollektive løsninger på individuelle problemer” (Bauman, 2002, s. 87).

Med de frie markedskræfter flytter mennesket sig og livet betragtes som et individuelt projekt. Der skabes individuel frygt og angst uden opbakning fra et fællesskab, i en verden hvor vækst rammer skævt og hvor man har opgivet de kollektive fordele.

Multikulturalisme

I modsætning til mange fællesskaber har etniske fællesskaber (etniske minoriteter) undgået en opløsningsproces, selv om nationalistiske eller liberalistiske kræfter ønsker de etniske fællesskaber assimileret eller ikke-eksisterende. De er outsiders, med fællesskabsværdier som administreres tungt med en stærk begrænsning af tværkulturel kommunikation.

Baumann citerer sociologen Alain Touraine. Han definerer "multikulturalismen" som et postulat om respekt for den kulturelle valgfrihed midt i en mangfoldighed af kulturelle tilbud, hvor faren er at individet ikke har mulighed for selv at bestemme sit tilhørsforhold og sin identitet. Fællesskabet er i sin gode ret til at vælge sin egen livsform og dermed fastholde kulturel forskel. I værste fald kan det forstærke dets konservatisme. Det åbner muligheden for at acceptere en menneskelig ulighed uden at krænke kulturelle værdier. "Deprivations moralske hæslighed reinkarneres på mirakuløs vis som den kulturelle mangfoldigheds æstetiske skønhed." (Bauman, 2002, s. 108)

Ghettoen

Samfundet kunne tidligere betragtes som et omsorgsfuldt og velfordelt fællesskab. Velfærdsydelser var borgerrettigheder snarere end godtgørende foranstaltninger for invalide - en kollektive forsikring mod individuel ulykke.

Nu er velfærdstaten på vej til at forsvinde. Der er mindre hjælp og forståelse at hente når social uretfærdighed, ulighed og eksistentiel usikkerhed breder sig - man skal sørge for sin egen sikkerhed. Det menneskelige behov for et tilhørsforhold skubber individer mod det lokale fællesskab, som måske kan konkretisere det manglende fællesskab. Den samme tendens kan ses hos mere velstillede som også søger efter at sikre deres hjem med sikkerhedssystemer og vagter. Begge fællesskabstyper ligner hinanden i form, men ekskluderer også hinanden.

Begge fællesskaber står for noget negativt, med isolation, adskillelse, beskyttende mure og bevogtede porte. Vagabonden er skiftet ud med en 'mobile vulgus-bussemand' som hovedfjende. Vi skal forsvare vores territorium i stedet for at forhandle os til en fælles løsning med fællesskabet som sikkerhed - en sikkerhedsghetto.

Baumann referer til Loïc Wacquants definition, en ghetto er en kombination af en rumlig afgrænsning og en social lukning. De sande ghettoer står for en nægtelse af frihed. Ghettoer er ikke længere reservoir for industriens arbejdskraft men lossepladser for de som samfundet har ikke nogen økonomisk eller politisk nytte af. Når der er stigmatisering er der ikke noget fællesskab.

Baumann forklarer, at multikulturalismen er vores dages "politisk korrekthed" og retter sig imod de intellektuelle som anvender begrebet, i stedet for at tage stilling til de menneskelige livsvilkår. Han citerer historikeren Russel Jacoby for at de lærde klasser søger tilflugt i multikulturalismen "ideologien om ideologiens ophør". (Bauman, 2002, s. 125).

Han forklarer, hvordan de intellektuelle var med til at opbygge et moderne samfund med oplysning og lovgivning, hvor der var "direkte engagement mellem herskerne og beherskede". (Bauman, 2002, s. 127). Nu er den relation erstattet med et udefinerbart forhold, hvor det er ikke længere virksomheden som leder, regulerer og

kontrollerer de ansatte. De ansatte 'tager ansvar' og gør det selv - de skal præsterer noget som er bedre end arbejdskollegerne, med stress og depressioner som følge.

Normerne rykker hele tiden frem. På det materielle plan skabes der hele tiden nye versioner, et nyt uundværligt produkt, mere værdi. Baumann citerer Heather Höpfl, professor ved Essex Universitet, som påpeger at "tilførslen af overflod er på vej til at blive det vigtigste anliggende for det sociale liv i den senmoderne periode, og at håndteringen af overfloden er den senmoderne pendant til den personlige frihed." (Bauman, 2002, s. 131).

Multikulturalisme er for Baumann et forsoningsmanifest, hvor nye realiteter accepteres, uden spørgsmålstejn, og man "...lader tingene... følge deres egen rute". (Bauman, 2002, s. 132). Hans pessimistiske syn er især rettet mod de intellektuelle, som han mener, flygter fra deres ansvar når multikulturalismen godkendes. Situationen skal differentieres fra den kulturelle mangfoldighed og anerkendelsen af den og fællesskabets ret til at beskytte sig selv mod assimilering. "Jo mere man bliver accepteret med sin kultur i et nyt land jo mindre føler man sig udstødt og diskrimineret pga. sin identitet, jo mere vilige er man til at åbne sig for kulturelle påvirkninger." (Bauman, 2002, s. 140).

For ham er medborgerskabets universalitet en grundbetingelse for enhver meningsfuld anerkendelsespolitik. Han påpeger også vigtigheden af individet og borgerens beskyttelse mod pression, rettet mod fællesskabet - også indefra selve fællesskabet. Det kan sikres med et opdateret rettighedssystem / lovgivning.

"Hvis der skal opstå et fællesskab i en verden af individer, kan (og skal) det kun være et fællesskab sammenvævet af lighed og gensidig omsorg - et fællesskab, der drager omsorg for og påtager sig ansvaret for den lige ret til at være menneske og for, at alle skal have lige reelle muligheder for at handle på grundlag af den ret." (Bauman, 2002, s. 148)

(Teori baseret på Baumann, 2002.)

5.2

Universell utforming, verdigrunnlag, kunnskap og praksis Inger Marie Lid - 2013

Inger Marie Lid er nordmand og teolog og har også en pædagogikuddannelse. Hun beskæftiger sig med "universell utforming" som er den norske pendant til det danske begreb universel design. I bogen "Universell utforming - Verdigrunnlag, kunnskap og praksis" (Lid, 2013) understreger Lid at universell utforming et nyt fagområde i Norge. Hun vil udbrede kendskabet og forståelsen for dette, set i forhold til samfundets grundlæggende demokratiske værdier.

I Norge er FN's Handicapkonvention implementeret i landets lovgivning og Inger Marie Lids bog er baseret på den norske kontekst. To kapitler i bogen er særlig relevante for denne opgave, idet de redegør for de etiske og demokratiske perspektiver i forhold til universel design.

Universell utformning i etisk perspektiv

Målgruppen for "universel utformning" er stort set alle mennesker. Det skal være rammen for den størst mulige menneskelige mangfoldighed. Begrebets rumlighed skal kunne inkludere alle, også dem som har svært ved at være sammen med andre, for eksempel autistiske personer.

Det er umuligt at definere begrebet alle mennesker - det vil altid afhænge af sammenhængen, konteksten og de konkrete situationer. Selvom Lid taler om "anvendt etik", er det nødvendigt for hende at opstille en teoretisk side af etik, for at få en bedre forståelse af ligeværdighed og fællesskab:

"Værdier forstås ind for etikken som noget der er værd til efterstræbe. Værdier er grundlæggende og har betydning for de valg mennesker tager... alle mennesker er ligeværdige og skal have mulighed til at udvikle sig og trives i fællesskab sammen med andre mennesker efter lyst og evne. Fordi alle mennesker er ligeværdige, bør alle have samme ret til at blive taget hensyn til samfunds udformning" (Lid, 2013, s. 75). Begrebet "alle mennesker" åbner op for svære etiske prioriteringer, som skal beskrives og diskuteres.

Etiske teorier kredser omkring menneskesyn. De kan ikke være et mål i sig selv og er ikke vigtigere end den konkrete situation. Opfattelsen af hvad der er et godt liv, er lige så mangfoldig som menneskeheden. Som personer er vi som udgangspunkt defineret ens men med kognitive, psykiske og kropslige variationer og vi drømmer forskelligt. Variationerne kan ikke definere et individs værdighed men det menneskeliges mangfoldighed. For at få en bedre forståelse af begrebet universel design, taler Lid om det kropslige menneske med sin værdighed og sårbarhed og om hvordan vi som mennesker, på forskellig vis, lever sammen med andre.

Lid præsenterer 3 etiske teorier, med mennesket i centrum og med forskellige udgangspunkter:

- Pligtetik som fører tilbage til Kant og humanitetsprincippet - du skal handle på en sådan måde at du kunne ønske at din handling kunne være "alle mænds lov".
- For konsekvensetik eller utilitarisme skal handlingen vurderes efter hvilken konsekvens den har for det almene velfærd - der skal sørges for at opnå størst mulig glæde og for at undgå smerte. Der åbnes op for diskussionen om "mest for pengene" kontra ligestilling og inkludering.

- Arven fra den nikomakiske etik resulterer i princippet at alle skal have mulighed til at udvikle sig og trives i fællesskab med andre.

Lid peger på en forståelse af etik, som det gode liv for mennesker, baseret på værdierne ligeværdighed og ligestilling. Lid prøver også at afgrænse begrebet "alle". Med et eksempel på udformning af et togsæde, viser hun, at et reglementeret universelt udformet objekt, ikke nødvendigvis er til gavn for alle, hvis man udelukkende tager de fysiske krav til efterretning og ikke de psykologiske sider. Netop det at sidde sammen med og for tæt på andre mennesker, kan for nogen være ubehageligt og grænseoverskridende. Det vil betyde, at man i mange situationer er nødt til at lave et etisk skøn - med stor risiko for diskriminering - når værdier som æstetik og ligeværdighed mødes. Men for Lid er Universel design ikke et mål i sig selv, men et virkemiddel til at opnå en politiske målsætning for deltagelse og ligestilling i samfundet.

Universel udformning i demokratisk perspektiv

"Samfundsborgerskab handler om at være anerkendt som borger blandt andre borgere. Demokratiets fundament består i at forskellige borgere har lige tilgang til samfundsdeltagelse." (Lid, 2013, s. 89). Omgivelserne tilpasses for at kunne give mulighed for at deltage på arbejdspladser, på uddannelsesinstitutioner, på rejser og i alle offentlige rum.

I vores demokratiers udvikling er det først i de seneste årtier at personer med nedsat funktion, er blevet anerkendt som ligeværdige borgere med ret til at blive beskyttet mod diskriminering. Lid referer til filosof Martha Nussbaum, for hvem livet i et retfærdigt samfund, indbærer en oplevelse af ligeværdighed igennem politik, lovgivning og samfundsordninger. Det vil sige, at have lige adgang til de muligheder som vores velfærdssamfund tilbyder os, så som sundhed, uddannelse, rejser, relationer og påvirkning i forhold til omgivelserne. Især for personer med nedsat funktion skal 'medborgerskab' sikres, for at kunne leve som 'fuldgyldige mennesker' og opnå friheden til at kunne gøre og være noget. Og for Nussbaum, som Lid citerer, handler det ikke kun om fysisk tilgængelighed men også om politisk deltagelse og samfundsborgerskab.

Vi genkender os selv i andre som har de samme behov som os. Det gør os trygge og understøtter vores forestilling om lighed. Men supplerer vi med menneskerettighederne handler det om ligeværdighed. Mennesker har forskellige ønsker og behov og et ubegrænset antal af måder at leve på. Vi har forskellige funktionsevner og hvornår er de normale og hvornår er de nedsatte? Vi har også forskellige interesser som ikke er relateret til vores evner. Dem bør vi have mulighed til at

dyrke ved at bevæge os uændret i vores 'tilgængelige verden'. Funktionssættelser kan være medfødte, opstå på grund af en ulykke eller komme sivende med alderen. De opleves på mange forskellige måder af de der har dem og af verden omkring dem. Lid gør kraftigt opmærksom på, at vores samfund er ikke-inkluderende i forhold til personer med kognitive funktionssættelser, selvom deres rettigheder er de samme som alle andre borgere.

"Universell utforming retter sig,... , mod en generelt begreb om alle, men må gis konkret innhold i form av et mangfold av enkeltpersoner med ulike forutsetninger som skal kunne bruke det som utformes." (Lid, 2013, s. 98).

Lid referer til FNs Konvention artikel nr. 9, som forpligter parterne til at give personer med nedsatte funktionsevner adgang til det fysiske miljø, til transport og al slags kommunikation. Det er demokratisk vigtigt fordi mennesker kan møde andre med selvrespekt og anerkendes som ligeværdige medborgere. Lid påpeger at diskriminering mødes mange steder og at personer med kognitive funktionssættelser er specielt udsatte. Det kræver en indsats, for det er ikke nok at disse personer kan klare sig i hjemmet og ikke kan bevæge sig i det offentlige rum. Med deltagelse i samfundet menes, at man medtager den enkelte når vores fysiske rammer planlægges og udformes. For alle er aktive deltagere i den verden vi lever i - og det gælder i alle livets faser.

(Teori baseret på LID, 2013.)

Angelus Novus - 1920
Paul Klee

6. KAB, en case

I mit arbejde som arkitekt og i forbindelse med forskellige boligbyggeriopgaver, har jeg flere gange haft mulighed for at samarbejde med KAB. Boligselskabet er velkendt for at have en progressiv tilgang til sine boligprojekter og for at turde engagere sig og gå i nye og innovative retninger. Mit valg faldt derfor naturligt på KAB, som også er et af de ældste almene boligselskaber og som har stærke rødder i det københavnske boligbyggeri.

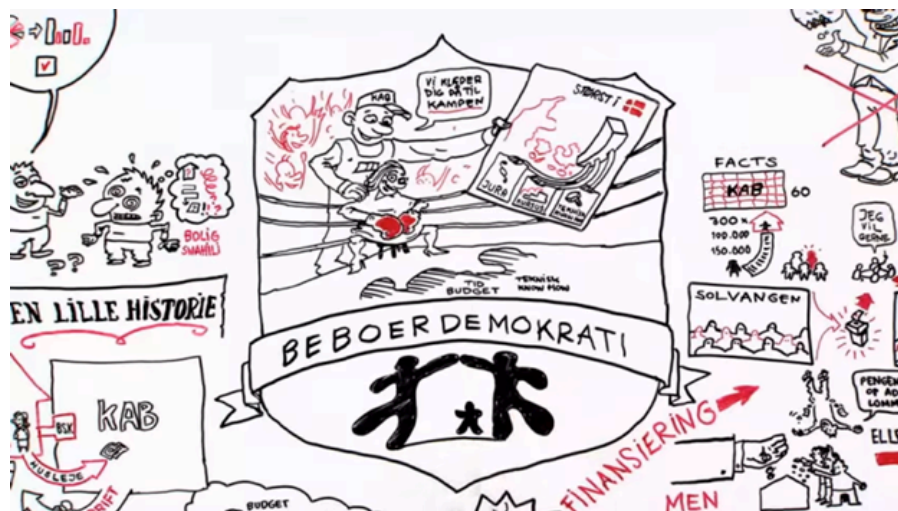

Illustration fra en lille film om KAB og beboerdemokratiet (KAB, 2015)

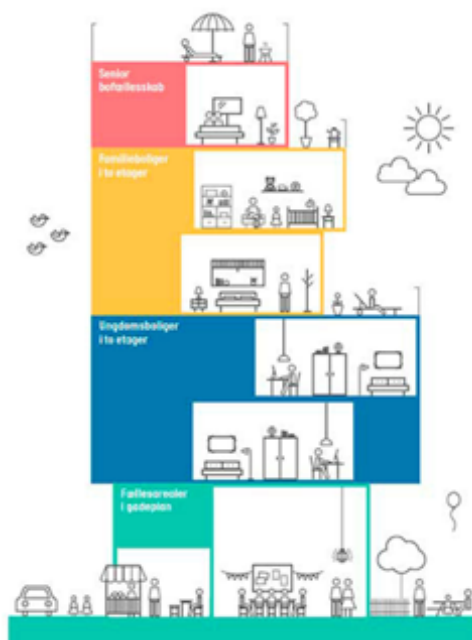
KAB er en almen administrationsorganisation, der er ejer af flere boligorganisationer i hovedstadsområdet. KAB administrerer ca. 50.000 boliger og sørger for at leve op til de almene boligselskabers principper om et levende beboerdemokrati, bedre boligforhold og omgivelser hvori folk kan trives.

I praksis har KAB et tæt samarbejde med kommuner og boligorganisationer for at opføre og renovere og udleje og administrere boliger og boligområder. KAB assisterer boligorganisationerne med rådgivning om boligjura, energi m.m.

KAB bygger bedre boliger for alle. Boligerne skal være rummelige og dække beboernes behov, uafhængig af om boligtypen er familieboliger, ungdomsboliger, plejecentre eller boliger for udsatte grupper. Hos KAB er der fremgang og mange projekter på bedding – bl.a. 'BasisBoligen' - en lille, billig ungdomsbolig for de svagest stillede

unge og 'Generationernes Byhus' - et byhus til unge, familier og seniorer til en rimelig husleje og med fællesskabet i centrum.

Begrebet trivsel kobles hos KAB med fællesskab og social adfærd: "Det handler om medbestemmelse i egen bolig, på fællesområder og i fællesskabet med naboerne. Men også om de mest udsatte og sårbare beboeres trivsel." (Om KAB: Organisation, 2015, s.9)

Man sætter pris på at man føler sig velkommen som nye beboere og at man skal blive en del af fællesskabet. Trivsel er højt prioriteret med projektet 'En hånd til alle', hvor der ved indflytning uddeles materiale indeholdende velkomtbrev, informationer om bebyggelsen, lokale forhold og en fast kontaktperson. Man assisterer og rådgiver i tilfælde af konflikter bl.a. med information.

Der er fokus på trivsel og tryghed i udsatte boligområder. Boligso- ciale helhedsplaner udarbejdes i samarbejde med Landsbygge- fonden og de enkelte afdelinger. I de lokale boligforeninger hjælper KAB med at opstille retningslinier og udarbejde idékataloger som en hjælp til at finde løsninger på lokale problemer. En løsning kan for eksempel være ansættelse af en boligsocial vicevært. (Om KAB: Organisation, 2015)

KAB's Målsætningsprogram 2015 - 2018 er godkendt af repræsen- tantskabet og har tre fokusområder: Kernerdrift, bæredygtighed og trivsel. Alle temaer som har stor betydning for boligorganisation- erne og beboerne. Programmet er væsentligt ændret i forhold til programmet fra 2011 - 2014 hvor man skilte med ordene mission, løfte og værdier.

I 2014 fik KAB ny direktør og dermed også nye dagsordener. De lokale boligafdelinger var med til at trække KAB's politik mere i retning af intern drift, forstærket serviceniveau, fælleskab og det lokale velfærd. De lokale boligafdelinger har også været aktive for at ændre målsætningskursen på repræsentantskabsniveau.

Men hvad så med tilgængelighed og universel design?

I Målsætningprogram 2011-2015 under afsnittet 'Bedre boliger for alle' konstaterer KAB, at deres egne boliger danner rammen for et sundt og godt liv for beboerne. Det gælder også for mennesker med særlige behov og handicap som bor i et selvstændigt lejemål eller i en kollektiv boform (KAB, 2011, s. 5). Begrebet 'Bedre boliger for alle' er inkluderende, det rammer alle.

KAB holder fast på de demokratiske og sociale traditioner i det nye Målsætningsprogram 2015 - 2018. Her fremhæver man bedre drift og service af egne beboere og organisationer, bæredygtighed og social og fysisk trivsel. Man nedtoner de ambitiøse holdninger, 'Bedre boliger for alle' nævnes, men beskrives ikke. KAB vil kigge på sin egen forretning og forstærke strukturen og velfærden. (KAB, 2011) (KAB, 2015)

Som alment boligselskab har man forpligtelser og socialt ansvar, det kan mærkes og aflæses på Klaus og Søren. De gør en indsats for fælleskabet i deres lokale afdeling under KAB.

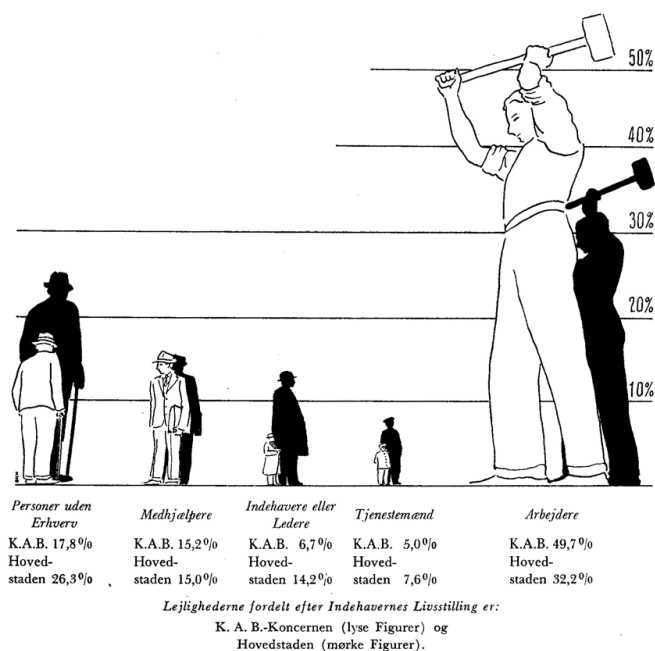

Illustration af KAB

7. Analysen

Alle – som begreb

En undersøgelse udført i 2013 af SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd - viser at 30% af befolkningen mellem 16-64 år, vurderer at de har en funktionsnedsættelse (Malene Damgaard, 2013). Det er en stor andel af befolkningen. Skal den del af befolkningen tages i betragtning - og i hvilket omfang - når de almene boligselskaber bygger boliger?

Baumanns introduktion til begrebet 'fællesskab' (Bauman, 2002) giver associationer til inklusion og integration. Det er rart og behagligt at være med i et fællesskab - her er tryghed og man føler sig i sikkerhed. Man er et sted hvor man slapper af, man er accepteret som den man er, der er rummelighed, man respekterer hinanden, man kan tage fejl og tilgives, hjælpen er naturlig og forventet, der er tillid. Disse værdier kan relateres til de almene boligselskabers målsætninger om trivsel og social ansvarlighed.

KAB giver med løftet 'Bedre boliger for alle' klare signaler. Man vil fremad og tilbyder gode boliger til alle mennesker. I KAB's målsætningsprogram for 2015 - 2018 præciseres det, at boligerne både skal kunne rumme børnefamilier, singler, unge, ældre og de lidt skæve – almindelige mennesker med "normale" indkomster og økonomisk trængte.

Michael Nielsen Elgaard, byggechef hos KAB (se bilag 2) præciserer, at når man taler om boliger for alle, skal det betragtes som et klassemæssigt bredt udsnit af befolkningen og at man tager hensyn til de ældre men ikke specifikt til personer med nedsatte funktioner. De almene boligselskabers historie er forankret i den socialdemokratiske bevægelse og relateret til det etablerede velfærdssystem. For Michael Nielsen Elgaard er socialt ansvar et grundlæggende princip for KAB. KAB tager del i flere sociale projekter i udsatte boligområder og har ansatte medarbejdere – aktivitetsskoordinatorer og boligsociale medarbejdere - til at løse opgaverne. KAB udvikler for eksempel boligprojekter, hvor forskellige boligtyper integreres i samme boligblok eller bebyggelse f.eks. en kombination af ungdomsboliger, familieboliger og ældreboliger. I ældreboligerne er der i den enkelte boligtype, indbygget god plads og dermed fleksibilitet, f.eks. kan badeværelset imødekomme handicapkrav.

Tager man som eksempel KAB's projekt med varierende boligtyper i den samme bebyggelse eller blok, får man en differentieret beboersammensætning af ældre, unge og voksne. Flere generationer samles og ældreboligerne har tilgængelighedsfaciliteter – en boligblok med intergenerationsdynamik, men er det nok? Kan en ældre herre besøge sit barnebarn på 2. sal, bevæge sig rundt i kørestol i lejligheden og benytte sig af toilettet på denne etage?

Ligeværdighed kræver at man tage stilling til et scenarie som dette. Ældre personer vil helst ikke være til besvær, vil måske hellere blive hjemme og undlade at tage på besøg, hvilket kan resultere i ensomhed og isolation. Hvad vil de menneskelige og økonomiske omkostninger være?

For Inger Marie Lid er målgruppen for universel design stor set alle mennesker. Vores omgivelser skal udformes på en sådan måde, at de er ramme for så mange som muligt og støtter muligheden for at udvikle sig i fællesskab med andre. Tilgængelighed i den fysiske kontekst giver mulighed for selvudfoldelse og for deltagelse i samfundslivet. Man kan bevæge sig omkring og møde de andre i naboskabet. Man er synlig og en del af "selskabet". Begrebet alle mennesker giver - som Lid udtrykker det - svære etiske dilemmaer når der er "modsætning mellem at tage hensyn til personer med nedsatte funktioner og alle". (Lid, 2013, s. 83)

I den konkrete projektsprogrameringsfase for et fremtidigt byggeri, er der mulighed for overvejelser og skitsering af flere scenarier. En bedre integration i den enkelte boligblok, kan tilføje mere liv til en opgang. Selvom farfar bevæger sig rundt i kørestol, kan han passe lille Tobias. I boligblokken har man etableret 1-1,5 m² større badeværelser og større døre. Resultatet er måske lidt mindre plads i soveværelset, men boligerne har fået en bedre fleksibilitet. En dag bliver farfar rigtig gammel og han skal på et universel designet plejehjem... og Anders som har været lammet i begge ben siden han var 14 og flytter nu ind i farfars lejlighed.

Inger Marie Lid tager udgangspunkt i FN's handicapkonvention, men gør samtidig opmærksom på, at etiske regler og teori ikke er vigtigere end de konkrete situationer. Man skal betragte universel design eller tilgængelighed på samme måde - som et redskab til at opnå deltagelse og ligestilling i samfundet.

Generelt kan simple og enkle tiltag have stor betydning og gøre livet lettere. For eksempel kan en velbelyst sti til forsamlingshuset - og med en belysning der ikke blænder - give Gerda, der er svagtsende, mulighed for at være med til afdelingens generalforsamling i februar måned. Der kan hun ytre sig på lige fod med de øvrige beboere og være med til at påvirke lokalsamfundets beslutninger. At vælge med hvem og hvor man vil bo, er en privat sag, men samfunds deltagelse og social deltagelse sikrer medborgerskab og en eksistens som fuldgældigt menneske.

Brugere

Zygmunt Baumanns bog "Fællesskab" betragter menneskets udvikling fra den globaliserede vestlige verdens side og med bogen

kan man trække væsentlige paralleller til det danske samfund og de almene boligselskabers udvikling frem til i dag. Mennesker har tilsvarende ændret sig, fra at være en del af et eller flere fællesskaber, til at være individer som søger efter deres egen lykke – og hvis det gavner individets egen interesse – også gennem fællesskabet. Byggeforeningerne gik forrest for at bygge ordentlige boliger for de som flyttede fra land til by i slutningen af 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet.

Efter 1. Verdenskrig blev boligsituationen en mærkesag for Socialdemokratiet og det 'at have en god bolig til rimelige penge' et af arbejderbevægelsens krav. Med etableringen af de almene boligselskaber begynder opbygningen af det danske velfærdsamfund og et fællesskab, med rødder i socialt ansvar, bliver skabt i boligafdelingerne. I slutningen af 50'erne kommer opsvinget med flere penge til rådighed og mere frihed og mange får nu mulighed for at flytte i egen bolig.

Lidt efter lidt ændrer arbejdsforholdene sig også. Fællesskabet bliver mindre vigtigt for dem som har succes, det man giver til fællesskabet tages fra én selv. Baumann beskriver et mere opdelt samfund med borgere, som på den ene side får et større forbrug og på den anden - andre som blive boende i 'ghettoeragtige' bebyggelser. Baumann er generaliserende og rammer måske ikke helt de danske forhold. De socialt belastede områder i Danmark kan ikke sammenlignes med de krigslignende tilstande i de franske forstæder. På trods heraf, har de almene boligselskaber alligevel været nødt til at forholde sig til samfundets klasseopdeling og i samarbejde med kommuner og institutioner, har de igangsat sociale projekter og målrettede initiativer i forsøg på at løse problemerne. Boligselskaberne åbner også op for en mere aktiv politik for at gøre almene boliger mere attraktive for de ressourcestærke borgere. Michael Nielsen Elgaard fra KAB taler om at en større variation i beboersammensætningen giver mere engagerede beboergrupper, hvilket resulterer i at man undgår ghettodannelser.

Individualiseringen giver færre forpligtelser og faste rammer og mere frihed. Man skaber sin identitet som et individuelt projekt - og lever med frykten for ikke at leve op til egne forventninger og muligvis træffe de forkerte valg. For Baumann har man brug for et 'æstetisk fælleskab' hvor man kan anerkendes og hvor der er plads til at spejle og måle sig.

Andre får at vide, at de skal klare deres egne problemer for der vil ikke være andre, der gør det for dem. De vil søge et fælleskab hvor man engagerer sig for at løse problemer, finde mangler og forbedringer, planlægge fremtiden m.m. Det vil sige et etisk fællesskab hvor vished, sikkerhed og tryghed er kvaliteter som man kan finde, men ikke selv skaffe sig på grund af manglende ressourcer.

Her rammer Zygmunt Baumann noget centralt i de almene boligselskaber. Dette illustreres i mine interviews med Klaus Lind Bentsen, formand for AKB Rødovre og Søren Lillevang driftschef og ejendomsleder. Se bilag 3.

Vi holdt vores møde i lokalafdelingens kontor. Det fungerer også som stedet hvor afdelingens beboere mødes og kan henvende sig til driftsmedarbejderen.

Klaus og Søren taler engageret om de mennesker som bor i afdelingens boliger. De taler også om hvordan beboerne bliver ældre og helst vil blive boende, selvom deres egen bolig ikke er up-to-date i forhold til tilgængelighed.

Beboerne kender deres naboer og nærområde på godt og ondt - trygheden er vigtig. Der arbejdes på at gøre en indsats for trivsel og fællesskab. Når man er i AKBs fællesskab, som beboer i en afdeling, er man "inde i varmen" og alle behandles lige. Man tilpasser sig og hvis de fysiske forhold ikke er "tilgængelige" kan det accepteres - man vil helst blive boende, hvor man bor.

I AKB Rødovre konkretiseres tilgængelighed som tilgængelighed for kørestolbrugere og ældre mennesker. Boligerne bliver renoveret og har de ikke elevatorer, sørges der for fuld tilgængelighed i stueetagens boliger. Når en person med nedsat funktion henvises af kommunen til en af AKB's boliger, betaler kommunen de nødvendige ombygnings - og reetableringsomkostninger. Tilgængeligheden bliver til en teknisk løsning og står i kontrast til Inger Marie Lids betragtninger, om det kropslige menneske med sin værdighed og sårbarhed i samværet med andre.

Med et "nyt klientel" af ressourcestærke beboere bliver sammensætningen i bebyggelserne anderledes. Beboerne efterspørger større boliger med mere komfort og med plads til individuelle løsninger. Er det kompatibelt med det fællesskab som de almene boligselskaber tilbyder?

KAB har for eksempel udviklet Almen+ projekterne som er en moderne udgave af Bakkehusene (et af KABs første rækkehusbyggerier). Almen+ er rækkehuse i op til 3 étager og som er velegnede til familieboliger. De fælles udearealer er reduceret til et minimum til fordel for private haver. Der er ingen "blå mænd" - servicemænd til at sørge for de praktiske ting i bebyggelsen - de er sparet væk for at reducere omkostningerne. Beboerne skal blive enige om hvordan de praktiske ting skal ordnes og budgetteres. I Almen+ projekterne kan beboerne, som Baumann vil sige, dyrke deres individuelle familieprojekter i fællesskab med de øvrige familier i bebyggelsen. Denne type boligbebyggelse er ikke - på grund af boligudformningen i 3 etager - velegnet til ældre og personer med gangbesvær.

Økonomi

I 2013 kom regeringen med den handicappolitiske handlingplan 'Et samfund for alle'. Planen læner sig op af FN's handicapkonvention som Danmark ratificerede i 2009. I modsætning til de almene boligselskaber, har de fleste kommuner en handicappolitik, som er beskrevet med målsætninger og principper. Både kommunerne og staten er involveret i de almene boligselskabsprojekter. Med den baggrund har både kommunerne og staten mulighed til at påvirke udformningen af de almene boligprojekter i en mere universel design retning.

Når det gælder bygge- og renoveringsprojekter, er de almene boligselskabers økonomi afhængig af de politiske beslutninger, både på kommunalt og statsligt niveau. For kommunerne vedrører det indskud til grundkapital og for statens vedkommende er det gennem Landsbyggefondens midler.

Når 20 % af befolkningen bor i en almen bolig, er beslutninger vedrørende Landsbyggefondens budget vigtige politiske signaler. Den almene boligsektor er en af grundstenene i det danske velfærdssamfund og værdsættes af alle politiske partier, dog undtaget de liberale partier. For at øge fokus på handicapområdet før det seneste budgetforlig i 2014, skrev Tue Byskov Bøtkjær, formand for Det Central Handicapråd, et debatindlæg i Jyllandposten. Her opfordrede han politikerne til at forsætte og konkretisere de flotte og visionære forslag fra regeringens handicappolitik, blandet andet ligebehandlingen. Se bilag 5.

På handicappedeområdet fik Landsbyggefonden ekstra midler til at forsætte og styrke indsatsen ved renoveringer og til at bygge nye almene ældre- og plejeboliger med god tilgængelighed for handicappede. Med økonomisk støtte kan Landsbyggefonden påvirke udformningen af de almene boliger. Fondens fokuspunkter er bl.a. bolig og arkitektonisk kvalitet, tilgængelighed, udearealer, energibesparelser m.m. Landsbyggefondens retningslinjer er meget klare og præcise og de almene boligselskaber skal følge dem, hvis de vil have mulighed for og gavn af den omfattende støtte.

Sune Skovgaard Nielsen, byggeteknisk konsulent hos Landsbyggefonden, oplyste i mit interview med ham, at boliger som skal fremtidsikres, renoveres som familieboliger der er velegnede for selvhjulpne kørestolbrugere. Boligerne er større, mere rumlige og beboerne er ofte ressourcerstærke personer. Den konstellation giver en varieret beboersamsætning og tilgængeligheden er til gavn for alle. Flere af renoveringernes forbedringer er rettet mod ældre. Det kan f.eks. være nye tilgængelige udarealer med gode hvilepladser og etablering af elevatorer. På den måde kan de ældre blive boende i deres boliger, nyde tilværelsen og trives i velkendte omgivelser. Det udsætter flytningen til en plejebolig og sparer samfundet for udgifter og plejeboligerpladser. Sune Skovgaard påpeger at Landsbyggefonden

dens krav til tilgængelighed, primært til kørestolbrugere, skal respekteres. Han nævner også at uden fondens økonomiske støtte, ville boligselskaberne ikke selv gå så langt med etablering af tilgængelige løsninger.

I kommunerne følger man Bygningsreglements krav og stiller ikke yderligere krav til tilgængelighed i almene boliger.

Almene boligselskaber

De almene boligselskaber er i forhold til kommunerne forpligtet til at reservere 25% af selskabernes boliger til borgere som af økonomiske eller sociale årsager anvises en bolig af kommunen. Det er vilkårene for de almene boligselskabers sociale ansvar og engagement i byggeprojekter og for at igangsætte flere sociale projekter i belastede bebyggelser.

Den udvikling som verden tager påvirker vores samfund med direkte konsekvenser, for eksempel den aktuelle tilflytning fra land til by som presser den almene boligsituation, ligesom den seneste tids flygtningestrømme. Historisk set har de almene boligselskaber, i samarbejde med kommunerne, været med til at løse de mindre ressourcestærke borgeres boligmangel og løse sociale problemer. KAB er også med til at bygge ældreboliger, beskyttede boliger og boliger for personer med nedsatte funktioner. Indretningen af boligerne og deres omgivelser retter sig efter Bygningreglementet og den enkelte kommunes specifikke programmer, eksempelvis for ældreboliger. Der tages til gengæld ikke specielle hensyn til personer med nedsatte funktioner, når der bygges almene boliger. Michael Nielsen Elgaard oplyser at man har kendskab til SBI-tjeklister vedrørende tilgængelighed, men de anvendes ikke. Ved renovering og modernisering af ejendomme som er støttet af Landsbyggefonden, stilles ekstra krav til større badeværelser og større fleksibilitetskrav til boliger som skal fremtidsikkres.

I KAB har man ikke nogen tilgængelighedsansvarlig / ekspert men tager kontakt til handicaporganisationerne når det er relevant og man har brug for ekspertise i forhold til et projekt. Det er KAB's rådgivere på det enkelte projekt, som skal sørge for at kravene – også SBI-tjeklisterne – er opfyldt i forbindelse med projektering og udførelse af ældreboliger. Tilgængelighedskravene kan sidestilles brandkrav og det er vigtigt at tage hensyn til dem i projektets start, for at undgå ”hovsa-løsninger” som ofte forringer arkitekturen.

Tilgængelighed er en teknisk løsning som giver brugere med nedsatte funktioner – primært ældre mennesker og kørestolbrugere – adgang til deres boliger. Større tilgængelighed giver større selvstændighed, mere velfærd og selvværd. Det konstateres og fremhæves i forbindelse med de boliger for ældre hvor tilgængelige løsninger

giver mulighed for at blive længere i egen bolig.

I følge Michael Nielsen Elgaard, er en af grundene til at man holder sig til Bygningsreglementets krav, at boligselskaberne skal forholde sig til en stram byggeøkonomi – der er ikke mange penge at bygge for.

I de almene boligselskaber er det repræsentantskabet som definerer organisationens politik. En gennemlæsning af KAB's målsætningssprogrammer for 2011 - 2014 og 2015 - 2018, viser både ændringer og udvikling fra det første til det næste program. De 3 repræsentanter fra KAB fortæller hver især at det første program var redigeret primært af KAB's administration, med en meget markant direktør, Jesper Nygård og at i det næste program er det de lokale afdelinger der har et stærkt aftryk.

Målsætningerne fra første til andet program ændres mærkbart fra store sociale visioner til en indadrettet målsætning omkring kernerdrift og trivsel. De bevæger sig i programmerne fra et fællesskab hvor man vægter "individualitet i fællesskabet" (KAB, 2011, s. 15) til et andet hvor "engagement er en grundpille i fællesskabet i afdelingerne". (KAB, 2015, s. 9)

Baumann beskriver de to situationer. I den første skal individet kunne fungere aktivt i samfundet, realisere sig selv og have et godt liv i et fællesskab som passer til egoet (friheden). I den anden situation baserer man det gode liv på fællesskabet for at være mere trygt. Klaus Lind Bentsen og Søren Lillevang fra AKB Rødovre var tilfredse med drejningen i det seneste program. Den støtter deres daglig arbejde i boligselskabets lokale afdelinger.

For at få en anden vinkel på forholdene omkring tilgængelighed har jeg interviewet Mette Thiberg, bygningschef hos boligselskabet 3B, se bilag 3. Det viser sig, at der er et betydeligt sammenfald i de to boligselskaber. Det sociale ansvar defineres ens og retter sig mod de mennesker som af forskellige årsager har brug for en bolig. Der tages ikke specielt hensyn til mennesker med nedsatte funktioner. Der er ansat medarbejdere med handicap i 3B's administration og de kan bevæge sig rundt i en moderne indrettet kontorbygning. Men generelt er holdningen, at tilgængelighed er noget man skal tilgode-se som følge af lovgivning og Bygningsreglement. Det giver ekstra omkostninger og det er lidt besværligt at håndtere. 3B har ikke en handicappolitik og prioriterer heller ikke en sådan – alt dette er meget lig KAB's holdning. Mette Thiberg tiltrådte som bygningschef for et år siden og har god erfaring med tilgængelighed i byggeri. Hun har blandt andet været bygherrerådgiver for Handicaporganisationens Hus i Høje Tåstrup. Hendes kompetencer på dette område havde dog ingen indflydelse på hendes ansættelse og direktionen i 3B har ingen ønsker om initiativer i den retning i boligselskabet.

8. Diskussion

Denne opgaves problemformulering peger på en manglende interesse for og fokus på tilgængelighed og universel design i de almene boligselskaber. Svarene på problemerne peger i fire hovedretninger som inbyrdes påvirker hinanden og samtidig er afhængige af hinanden: Samfundsudvikling, økonomi, lovgivning og en manglende etisk diskussion

Samfundsudvikling

Man kan relatere Baumanns teori til vores samfund, som har udviklet sig fra at være et sted hvor man søgte tryghed i fællesskabet, til en verden hvor individet realiserer sig selv i fællesskab med andre, hvis det kan tjene egne interesser. De almene boligselskaber følger med udviklingen og tilpasser sig. Selvom ordet fællesskab stadigvæk er meget til stede i deres ideologi, viser udviklingen, at der bliver bygget med løsninger som også tager hensyn til individet og private interesser.

Personer med nedsatte funktioner er ikke så synlige i bybilledet og medierne og vi glemmer at en ulykke eller en sygdom kan ramme enhver af os. En sådan ændring vil ikke kun stille krav til vores omgivelser, men også til det fællesskab vi er del af som samfundsborgere. Hvem høres og hvem tager man afsæt i, når man planlægger fremtidige boligbyggerier og deres omgivelser?

De almene boligselskabers eksistensgrundlag er at skabe gode boliger til almindelige mennesker. Man er engageret og arbejder på at løse de samfundsproblemer som er relateret til boligsituationen. Det kan f.eks. være integrationen af beboere fra forskellige etniske minoriteter.

Administrativt, i boligselskaberne, er der ikke særlig fokus og høj prioritering af personer med nedsatte funktionsevner, som vil have gavn af en bedre indrettet bolig og mulighed for at blive inkluderet i fællesskabet. På afdelingsniveau er der til gengæld en generøsitet. Her vil man gerne hjælpe de som har brug for det og alle er velkomne indenfor de eksisterende rammer.

Det er en almindelig opfattelse at handicapområdet er et statsligt eller kommunalt ansvars- og opgaveområde. Som eksempel herpå refererer Klaus Lind Bentsen og Søren Lillevang til eksempler hvor Rødovre Kommune, inden for eget budget, tilpasser almene boliger til handicappede personer.

Økonomi

Det er dyrt at bygge og dem der betaler bestemmer. De almene boligselskaber har stramme budgetter for deres boligprojekter. Der er en fin balancegang mellem det økonomisk forsvarlige – der skal bygges for "alle" – og byggeriets udformning og løsninger. Kravene i Bygningsreglementet skal respekteres og ambitionerne

vedrørende arkitektur, bæredygtighed m.m. skal opfyldes.

Hvis man følger SBI's anvisninger for opgradering af tilgængeligheden i en bolig til en bedre kategori, skal man afsætte ekstra m² til badeværelse, gangarealer og god fleksibilitet i køkkenet. Det er et parameter som medvirker til bedre og mere rumlige boliger og ikke kun for ældre beboere, men for alle beboergrupper. Tilgængelighed forbedrer generelt boligbyggeriet og inklusionen og er ikke kun for personer med nedsatte funktioner men for alle – en universel design løsning. Modargumenterne kan være, at man får færre m² til boligens øvrige rum eller, at man får større og dyrere boliger og i den økonomiske diskussion vejer fordele som rumlighed og fleksibilitet ikke tungt.

I de tilfælde hvor Landsbyggefonden støtter med renoveringsmidler, når eksisterende almene boligbyggerier skal renoveres, er det helt modsat. En af præmisserne for støttemidler er, at boligerne skal fremtidssikres med øgede tilgængelighedskrav, for eksempel ved etablering af elevatorer og ved sammenlægning af små boliger. Tilgængelighed er et vigtigt emne for Landsbyggefonden. Ældre beboere kan blive boende længere i egen bolig og samfundet kan spare på udgifterne til flere og nye plejeboliger. Det er en langsigtet politik som tager udgangspunkt i undersøgelser og fremtidsprognoser og som viser store økonomiske besparelser på ældreområdet. Besparelser som f.eks. kan sidestilles med undersøgelser vedrørende personer med handicap i fleksjob.

En tilsvarende holdning kunne boligselskaberne påtage sig. Man vil kunne spare meget på til- og fraflytninger i de fremtidige boligprojekter. Det vil være et relevant emne til udviklingsprojektet 'Integrationens Hus' som KAB netop nu er i gang med. Den sociale bæredygtighed vil stå stærkere.

Lovgivning og etik diskussion

Det er ikke mange årtier siden at samfundet begyndte at kigge på rettighederne for personer med nedsatte funktioner. FN's Handicapkonvention blev vedtaget for kun 9 år siden og sidenhen ratificeret i Danmark i 2009. Fra 1995 har Bygningsreglementet indeholdt krav til tilgængelighed. Kravene blev og bliver stadigvæk opfattet som besværlige af mange i byggebranchen. I modsætning hertil diskuteres man nu "på den anden side" om universel design som en "etisk overbygning" til tilgængelighed har "status som rettighedsbegreb" (Ryhl, 2009, s. 7)

I Norge har man besluttet at medtage FN's handicapkonvention i den norske lovgivning. Det giver store udfordringer, ikke kun for byggeriet men for alle brancher, som nu skal respektere "handicaploven". Det medfører at man er nødt til, på alle niveauer, at diskutere hvad

der er etisk forsvarligt i forhold til konteksten og samtidig følge det norske bygningsreglement TEK10. TEK10 er et meget omfattende og udførligt dokument som i den norske arkitektbranche opfattes som alt for udførligt og rigtigt i sine retningslinjer (erfaring fra MUDT undervisning).

Kernen i universel design er ikke den tekniske løsning, men hvad man opnår med den tekniske løsning – ligeværdighed og ligestilling. Inger Marie Lid burde citeres i alle almene boligselskabers målsætningsprogrammer med følgende: "Samfundsborgerskab handler om at være anerkendt som borger blandt andre borgere. Demokratiets fundament består i at forskellige borgere har lige tilgang til samfundsdeltagelse." (Lid, 2013, s. 89).

Diskussionen handler om barrierer som forhindrer personer med nedsatte funktioner i at deltage i samfundslivet, i at kunne klare sig i eget hjem og på besøg hos venner og familie og i sidste ende i at spare samfundet for udgifter.

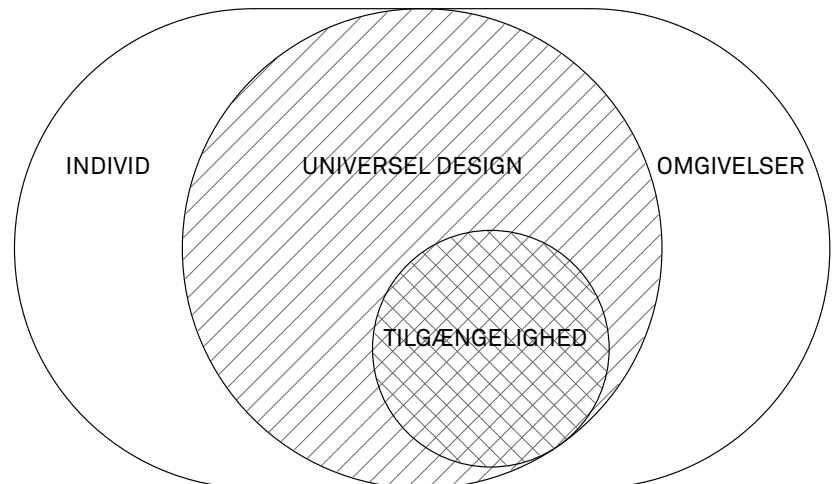
Når ikke-tidssvarende boliger i boligselskaberne skal renoveres, støtter Landsbyggefonden med midler og stiller tilgængelighedskrav som slægter på universel designs intentioner om boliger set i et livsperspektiv. Opgaverne kan ikke udelukkende løftes med de almene boligselskabers ressourcer og opførelsen af nye almene boliger begrænses til Bygningsreglementets minimumsniveau. Gør man nok fra statens side når man ratificerer Handicapkonventionen uden at følge op på den med konkrete handlinger? Skal lovgivningen ændres og fremtidssikringen af boliger etableres?

Kommunernes reaktioner er identiske - de har svært ved at leve op til deres egne målsætninger (erfaring fra MUDT undervisning). Det viser sig ofte, at det er ildsjæle og handicaporganisationer som tager kampen op og forsvaret rettighederne for personer med funktionsnesættelser. Baumann peger på, at det kræver en stor kollektiv indsats at slås for individuelle rettigheder, så hvorfor skal det være de almene boligselskabers rolle at tage initiativerne her? Med deres fundament og baggrund vil boligselskaberne næppe flygte fra deres sociale ansvar men det kræver en mere formaliseret og engageret indgangsvinkel fra myndighedernes side for at opnå konkrete tilgængelige forslag og løsninger fra boligselskaberne.

Fremtid

Beboerdemokratiet i de almene boligselskaber beslutter den konkrete boligpolitik og en øget tilgængelighed i beboernes hverdag kan her få stor tilslutning. I byggeprojekterne er det repræsentanter fra den enkelte boligafdeling som godkender forslagene. Administrationen skal sørge for at de tilknyttede rådgivere følger boligselskabets ambitioner på tilgængelighedsområdet.

Boligmarkedet er frit og de almene boligselskaber konkurrerer indbyrdes og med de private investorer. Som i mange andre sammenhænge skal deres produkter være attraktive for kunderne. Vi bliver alle ældre og mere krævende og håber alle sammen, at vi længst muligt vil kunne forsætte med at bevare vores selvstændighed med værdighed og det i boliger, der svarer til vores fremtidige behov. Der er mange misforståelser og en form for inerti omkring tilgængelighed, som beskrives som ikke-sexet, besværligt, som noget der koster penge og er til gavn for et fåtal. De holdninger og betragtninger, kan med en bred indsats erstattes og ændres med attraktive adgangsforhold, funktionelle og rumlige boliger og omgivelser - med alt integreret i byggebudgettet og med garanteret brugervenlighed for alle mellem 1 til 99 år.

Fri komposition efter Lid + Ryhl
(egen illustration)

9. Konklusion

Tilgængelighedsbegrebet opfattes som fysisk adgang for personer med nedsatte funktioner. Alle kan bevæge sig frit i hjemmet og i samfundet. Det åbner op for trivsel og giver mulighed for at være deltagende på lige fod med andre borgere og det giver ligeværdighed.

Zygmunt Baumann afslutter sin bog - trods alt med lidt håb for menneskeheden - og i lighed med Inger Marie Lids tanker vedrørende universel design, med ordene: "Hvis der skal opstå et fællesskab i en verden af individer, kan (og skal) det kun være et fællesskab sammenvævet af lighed og gensidig omsorg – et fællesskab, der drager omsorg for og påtager sig ansvaret for den lige ret til at være menneske og for, at alle skal have lige reelle muligheder for at handle på grundlag af den ret." (Bauman, 2002, s. 148)

Politisk har de almene boligselskaber og deres berettigelse været kritiseret og anfægtet under liberale regeringer. Men de er en del af det danske velfærdssamfund og de følger med samfundets udvikling og tilpasser sig. De har forstærket deres forretning og image ved at kunne tilbyde nye moderne boligtyper som passer til moderne mennesker med god indkomst. De er samarbejdspartnere når nye kvarter skabes, som i Ørestad og i Nordhavn. De arbejder for at løse integrations- og ghettoproblemer i belastede boligbebyggelser ved at variere beboersammensætningen. De fastholder deres grundværdier vedrørende fællesskab, trivsel, samfundsansvar og nu også bæredygtighed – de er opmærksomme på deres brugere og bygger bedre boliger til alle. Men som individer er alle ikke nødvendigvis socialt engagerede.

Generelt er intentionen bag tilgængelighed ikke taget med i betragtning hos de almene boligselskaber, selvom ingen kan være uenige i at det er et grundlæggende princip for ligeværdighed.

Har man glemt at spørge sig selv, hvorfor der stilles krav til tilgængelighed og hvilke motiver er der ligger bag universel design? Garderer man sig bag vanetænkning og Bygningsreglements tilgængelighedskrav? Det er sikre løsninger - når de udføres rigtigt, og de økonomiske konsekvenser accepteres fordi reglerne skal følges. Hvis man allerede i byggeprojekternes konceptfase integrerer løsninger for tilgængelighed og universel design løsninger er omkostningerne begrænsede og i renoveringsprojekter er det Landsbyggefonden der i form af støttemidler, påtager sig den største del af udgifterne.

Den danske stat har ikke taget den samme drastiske beslutning som Norge, der inkludere FN's Handicapkonvention i lovgivningen. Staten kan ikke tvinge universel designs tankegang ned over byggebranchen og måske er det heller ikke ønskeligt for byggebranchen at have tilsvarende love i Danmark.

De norske erfaringer peger på, at en så stram fortolkning af lovgivning som man har, kan have tunge konsekvenser for de funktionelle og arkitektoniske valg.

Men etiske diskussioner omkring konkrete projekter, vil kunne åbne op for løsninger, som vil være til gavn for de fleste i bred forstand. De almene boligselskaber kunne for eksempel lære sig mere op af Landsbyggefondens initiativer og sigte mod fremtidssikre og -orienterede løsninger. De fleste almene boligselskaber skifter ikke med en handicappolitik, måske af frygt for forpligtelsernes konsekvenser. I virkeligheden vil et af de vigtigste krav være, at få mere rumlighed ind i boligerne. Principløsninger herfor findes allerede skitseret i de nyeste SBI-anvisninger.

For de almene boligselskaber kan en handicappolitik med indsatsplaner og retningslinjer være et brugbart redskab for implementering af universel design og tilgængelighed. Det vil sætte personer med nedsatte funktioner i fokus og skabe grundlag for et savnet etisk forum for diskussion og konkrete løsninger. Indsatsplaner er aktive redskaber som kan bruges i relation til konkrete projekter hvor der er behov og løsninger som skal vurderes. Det vil kræve en aktiv indsats fra boligselskabernes administrationer. Også for bagefter at kunne skubbe bolden videre til deres rådgivere og få dem til at komme med arkitektoniske og sociale bæredygtige løsninger. Resultaterne vil kunne sidestilles med de øvrige tiltag som boligselskaberne bryster sig af og føje inklusion til det værdsatte velfærdsamfund. De gode eksempler og succeshistorierne kan herefter danne standard for nye værdisæt og målsætninger i boligbyggeriet.

PS - Perspektivering

Ny teknologisk udvikling demonstrerer mange fantastiske muligheder for personer med funktionsnedsættelser. Selvom udviklingen går stærkt, er tidshorisonten for hvornår der udvikles en robot med bevægelige ben til kørestolbrugere, usikker. Der er brug for mere universel designede bebyggelser med konkrete idéløsninger f.eks. Landsbyggefondens krav til større badeværelser, et fleksibelt køkken m.m. Det giver bedre boliger for alle beboere.

En nærliggende mulighed for helt konkret at implementere universel design i et projekt, er KAB's 'Generationernes Byhus'. Et byggeri hvor unge, familier og ældre skal bo sammen i et boligfællesskab. I forbindelse med at boligselskaberne udskriver arkitektkonkurrencer, er det i fremtiden vigtigt og relevant, at integrere ligeværdighedsprincipper i konkurrenceprogrammer. Herved bliver tilgængelige løsninger allerede på et meget tidligt tidspunkt en del af det kommende boligprojekt.

Mette Thiberg, bygningschef hos det almene boligselskab 3B, fortalte under mit interview med hende, at det er hendes plan at

opbygge en håndbog for 3B's projekter med intentioner og målsætninger vedrørende bæredygtighed og universel design og tilgængelighed. Håndbogen er ikke kun tænkt til internt brug i boligselskabet, men også for rådgivere i samarbejdet omkring etablering af funktionsbaseret tilgængelighed m.m. i fremtidige byggerier.

Sømærket - Teglværkshavnen
tegnestuen vandkunsten
Foto: vandkunsten

10. Litteraturliste

- Venstre.dk. (2015). Hentet fra boliger til alle: <http://www.venstre.dk/politik/principprogram/boliger-til-alle>
- Bauman, Z. (2002). Fællesskab - En søgen efter tryghed i en usikker verden. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bech-Danielsen C., Kirkeby I.M., Ginnerup S. (2014). Renovering af almene bebyggelser – Evaluering af fysiske indsatser gennemført i perioden 2011-2013. København: SBI, Aalborg universitet.
- BL-Målsætningsprogram 2014-2018. (08. 12 2015). Hentet fra Boligselskabernes Landsforening: <https://bl.dk/om-bl/maalsaetningsprogram-2014-2018/>
- Copenhagen economics. (2014). Den almene sektors bidrag til klimamål og tilgængelighed. København: BL - Danmarks Almene Boliger.
- Finansiering af almene boliger. (2015). Hentede 09. 12 2015 fra Ministeriet for by, bolig og landdistrikter: <http://mbbl.dk/bolig/almene-boliger/regler-om-almene-boliger/etablering-af-almene-boliger/finansiering-af-almene>
- Frandsen, A.K., m.fl. (2012). Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. København: Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg universitet.
- G Knudsen, J. N. (2008). Mellem borgerskab og boligfolk. København: KAB.
- Glazebrook, J., 4B Arkitekter. (2014). Notat: Bistand til utredninger om tilgjængelighet (TEK10 blokk 2012). Oslo: 4B Arkitekter.
- KAB. (2011). Målsætningsprogram 2011 - 2014. KAB.
- KAB. (2015). Målsætningsprogram 2015 - 2018. KAB.
- Knudsen, G. (2011). KAB Kap_1_historiens_lys.pdf. Hentede 15. 09 2015 fra www.kab-bolig.dk/Admin/Public/Download.aspx?file=-Files%2FFiler%2FKAB_huset%2FVaerktoejer%2FPublikationer%2FHaandboeger%2FHaandbog+om+almene+boliger%2FKap_1_historiens_lys.pdf.
- Kristensen, H. (2006). Fremtiden for de almene boliger. I ATV, Den gode bolig - Hvordan skal vi bo i fremtiden? (s. 20-23). Kgs. Lyngby: ATV.

Lid, I. M. (2013). Universel Utformning, Verdigrunnlag, kunnskap og praksis . Oslo: Cappellem Damm.

Malene Damgaard, T. S. (2013). Hverdagsliv og levevilkår for mennesker med funktionsnedsættelse. København: SFI.

Ministeriet for by, bolig og landdistrikter. (2015). Hentede 09. 12 2015 fra Finansiering af almene boliger: <http://mbbl.dk/bolig/almene-boliger/regler-om-almene-boliger/etablering-af-almene-boliger/finansiering-af-almene>

Om KAB: Organisation. (2015). Hentede 14. 09 2015 fra KABs websted : <http://www.kab-bolig.dk/om-kab/organisationen/maalsaetninger.aspx>

SBI. (u.d.). Almene boliger for alle. Hentet fra <http://sbi.dk/tilgaengelighed/generelt/almene-boliger-for-alle/>

Ryhl C., Pedersen L. (2015). Universel Design i renovering. I B.-D. m. fl., Renoveringsguide, 1940'erne og 1950'erne murede boligbebyggelser, Kvaliteter, udfordringer og anbefalinger (s. 112-117). København: Kulturstyrelsen.

Ryhl, C. (2009). Tilgængelighed, -- udfordringer begreber og strategier. København: SBI.

Ryhl, C., Frandsen, A.K. (2013). Konsekvenser af TEK10 i små boenheder. København: Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg universitet.